

HUMANISTINEN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ

**Rasisminvastaisen työn mahdollisuuksia
ja merkityksiä koulumaailmassa**

Tuuli Rauvala

Kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelma

(210 op)

5 / 2014

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

Kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelma

TIIVISTELMÄ

Työn tekijä Tuuli Rauvala	Sivumäärä 58 ja 2 liitesivua
Työn nimi Rasisminvastaisen työn mahdollisuuksia ja merkityksiä koulumaailmassa	
Ohjaava(t) opettaja(t) Ruut Kaukinen	
Työn tilaaja ja/tai työelämäohjaaja Rauhankasvatusinstituutti RKI ry., Saara Launio	
Tiivistelmä <p>Tämä opinnäytetyö käsittelee rasismia ja rasisminvastaista työtä koulussa. Opinnäytetyöni tavoitteena on selvittää opettajien ja kasvattajien käsityksiä ja kokemuksia rasisminvastaisesta toiminnasta ja siitä miten rasismiin voi koulussa puuttua ja kuinka aihetta voidaan käsitellä osana oppiaineita. Tarkastelun kohteena on erityisesti Rauhankasvatusinstituutin uusi rasismin- ja antisemitismin vastainen oppimateriaali ja sen toimivuus ja hyödynnettävyys opetuksessa. Kerätyn tiedon avulla pohdin työssäni sitä, miten järjestöt ja koulut voivat tukea opettajia ja kasvattajia rasismin käsittelyssä koulussa. Opinnäytetyön tilaajana toimii Rauhankasvatusinstituutti RKI ry.</p> <p>Rasismi on aiheena erittäin ajankohtainen ja yhteisöpedagogin ammattialaan liittyvä. Tutkimusten mukaan asenteet maahanmuuttoa ja monikulttuurisuutta kohtaan ovat koventuneet ja rasistinen toiminta on lisääntynyt. Rasismi on nuorten ja lasten arjessa esiintyvä ilmiö, jossa toimintaympäristönä koulu on keskeinen. Aiheesta tuleekin puhua entistä enemmän koulutuksen näkökulmasta, ja sen käsittelyä lisätä yleisesti eri oppiaineiden sisältöihin. Opettajia ei ole kuitenkaan koulutettu puuttumaan tai käsittelemään rasismia, ja siksi monet opettajat voivat kokea rasismin käsittelyn haastavaksi.</p> <p>Opinnäytetyön aineisto koostuu kuudelle opettajalle tekemistäni teemahaastatteluista. Analyysimenetelmänä olen käyttänyt teemoittelua. Työ on käytännössä laadullinen selvitys, jossa on hyödynnetty laadulliseen tutkimukseen liittyviä toimintatapoja ja menetelmiä. Käsittelen työssäni yleisesti rasismia ja rasisminvastaista työtä, yhdenvertaisuutta ja opettajan roolia erityisesti koulujen ja koulutuksen näkökulmasta.</p> <p>Opinnäytetyön tulosten pohjalta voidaan todeta, että Rauhankasvatusinstituutin rasismin- ja antisemitismin vastainen oppimateriaali tukee hyvin rasismin käsittelyä kouluissa. Oppimateriaali koettiin erittäin hyödylliseksi ja siihen oltiin yleisesti hyvin tyytyväisiä. Oppimateriaali soveltui monipuolisesti eri oppiaineiden opetukseen, jolloin sitä voitiin hyödyntää monenlaisessa opetuksessa. Rasismia ei ollut haasteltavien opettajien mielestä erityisen hankalaa käsitellä. Järjestöjen ja koulujen tukeen opettajat olivat yleisesti tyytyväisiä, mutta opettajien välistä yhteistyötä ja rasismin käsittelyä varsinkin opettajankoulutuksissa olisi hyvä kehittää ja lisätä. Myös oppiaineiden välistä yhteistyötä toivottiin tulevaisuudessa lisää. Tässä kehittämisessä erityisesti opettajankoulutuksen roolia tulisi vahvistaa.</p> <p>Opinnäytetyöni tarjoaa ajankohtaista tietoa rasismin käsittelyn haasteista ja mahdollisuuksista koulumaailmassa. Opettajilta kerätyn tiedon avulla Rauhankasvatusinstituutti voi kehittää toimintaansa opettajia ja kouluja paremmin palveleviksi. RKI:n oppimateriaalista saadun palautteen kautta, Rauhankasvatusinstituutti voi myös perustella toimintaansa ja osoittaa jo tehdyn työn tuloksia uusia hankehakemuksia tehtäessä ja toimintaa suunniteltaessa. Opinnäytetyötä voivat tilaajan lisäksi hyödyntää myös muut rasisminvastaista toimintaa tekevät järjestöt, joiden toiminta suuntautuu erityisesti kouluihin tai opettajankoulutukseen. Opinnäytetyöstä voi saada ideoita myös muuten nuorten ja lasten parissa toimivat, sillä käsittelen tietoperustassa yleisesti rasismia nuorten ja lasten arjessa esiintyvänä ilmiönä.</p>	
Asiasanat rasismi, yhdenvertaisuus, globaalikasvatus, kansalaisjärjestöt, koulu, oppimateriaali	

HUMAK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES
Degree programme in civic activities and youth work

ABSTRACT

Author Tuuli Rauvala	Number of Pages 58 and 2 attachments
Title The possibilities and significance of anti-racist work in school environment	
Supervisor(s) Ruut Kaukinen	
Subscriber and/or Mentor Peace Education Institute, Saara Launio	
<p>Abstract</p> <p>This final thesis deals with racism and anti-racist work in school. The main purpose of this thesis was to find out teachers' perceptions and experiences of racism and anti-racist interventions at school as well as how to put anti-racist actions into practice with students. The observations are focused on the Peace Education Institute's new learning material which deals with anti-racist actions and work against anti-Semitism - how it works and how it can be used in teaching. With the help of the collected information I present suggestions how non-governmental organizations and schools could help teachers and educators to deal with racism in schools. The subscriber for the thesis is the Peace Education Institute.</p> <p>Racism is a very important and current theme in the field of community educators. Several recent studies prove that attitudes against immigration and multiculturalism have tightened and racist actions have increased. Racism is a phenomenon which takes place in childrens' everyday life, where school is an important environment. Therefore, racism should be discussed more from the educational perspective. Anti-racist actions should also be better included to the content of study subjects.</p> <p>The material of this thesis is based on the qualitative survey and gathered from six personal interviews. As a method I have used theme interviews. I have analyzed the collected data by thematic analysis.</p> <p>This final thesis is significant because with the help of this collected data the Peace Education Institute can evaluate and develop its work to serve better teachers and educators. Other non-governmental organizations can also use the information of this thesis to improve their work for global education and actions against racism. The thesis may give ideas to other people who work with children and youth as it offers the basic information about racism and equality in children's everyday life.</p> <p>The results of this final thesis reveal that the Peace Education Institute's new learning material which deals with anti-racist actions and work against anti-Semitism has been well used in schools and teachers have been satisfied to its feasibility. The material can be used in various ways of teaching and supports dealing with racism and prejudices in schools. The teachers felt that racism is not especially hard subject to teach. The teachers hope more peer support and cooperation between different study subjects. As the organizations have a significant role in global education but limited resources, more emphasis of the development work should be put into teacher's training.</p>	
Keywords racism, equality, global education, civic organizations, school, study material	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
1.1 Työn tarve, tavoitteet ja ajankohtaisuus	5
1.2 Toimintaympäristön kuvaus	6
2 RASISMI JA YHDENVERTAISUUS YHTEISKUNNALLISINA ILMIÖINÄ	8
2.1 Mistä rasismissa on oikein kyse?	9
2.2 Miten rasismi toimii?	10
2.3 Suvaitsevaisuudesta yhdenvertaisuuteen	12
2.4 Rasismi koulussa	14
3 RASISMINVASTAINEN TYÖ KOULUSSA	15
3.1 Rasisminvastainen työ osana globaalikasvatusta	18
3.2 Rasisminvastainen työ osana OPSia	19
3.3 Opettajan rooli rasisminvastaisen työn toteuttajana	22
4 RASISMINVASTAINEN TYÖ JÄRJESTÖISSÄ	24
4.1 Järjestöjen mahdollisuudet ja haasteet opettajien tukemisessa	25
4.2 Rauhankasvatusinstituutin rasismin- ja antisemitismin vastainen oppimateriaali käytännön menetelmänä	27
5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS JA MENETELMÄT	28
5.1 Teemahaastattelut opinnäytetyön perustana	29
5.2 Selvityksen luotettavuus, laatu ja eettisyys	31
6 TULOKSET JA ANALYYSI	33
6.1 RKL:n oppimateriaali monipuolisena tukena rasismin käsittelyssä	34
6.2 Rasisminvastaisen työn mutkattomuus opetuksessa	37
6.3 ”Se menee ihan ytimeen” – Rasismi ja siihen puuttuminen osana opettajan työtä	40
6.4 Tuki, turva ja toiveet = Oppiaineiden välisen yhteistyön ja opettajien vertaistuen lisääminen	43
7 ANALYYSISTÄ TULEVAISUUTEEN	46
7.1 Kehittämisenäkökulmia ja ehdotuksia tulevaan	48
7.2 Opinnäytetyöprosessin pohdinta ja loppusanat	52
LIITTEET	59
LIITE 1: Haastattelupyyntö	59
LIITE 2: Haastattelurunko	60

1 JOHDANTO

Rasismista puhutaan kouluissa ja nuorisotyössä edelleen hyvin vähän. Rasismia paljon tutkineiden Kivijärven ja Honkasalon (2010, 260) mukaan monikulttuurinen nuorisotyö ei tue riittävästi nuorten kasvua etnisesti ja kulttuurisesti yhä monimuotoisemmassa yhteiskunnassa. Suuntautuessani opinnoissani monikulttuuriseen ja kansainväliseen toimintaan olen kiinnittänyt huomiota siihen, että rasistinen toiminta ja erityisesti mediassa maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen liittyvä puhe on lisääntynyt. Monien tutkimusten mukaan (ks. esim. Rastas 2007; Perho 2010; Souto 2011) rasismi on erityisesti lasten ja nuorten arjessa esiintyvä ilmiö. Rasisminvastaista työtä tarvitaankin nuorisotyössä ja kouluissa yhä enemmän. Aihetta ei käsitellä tarpeeksi esimerkiksi aineenopettajien koulutuksessa, jolloin opettajien valmiudet puuttua rasismiin tai käsitellä aihetta osana oppiaineita voivat olla heikot. Tällä hetkellä kansalaisjärjestöt tekevät paljon rasisminvastaista työtä ja erilaisia rasismiin ja yhdenvertaisuuteen liittyviä kampanjoita on meneillään lukuisia. Jotta järjestöjen toiminta tavoitaisi opettajia ja sitä kautta lapsia ja nuoria, on yhteistyö koulujen kanssa tärkeää. Koulujen ja järjestöjen välisen yhteistyön lisääntyessä, on opettajien käsityksiä ja kokemuksia järjestöjen toiminnasta hyvä kartoittaa. Opinnäytetyöni pohjalta tuon kehittämisajatuksia erityisesti rasisminvastaista työtä tekevien järjestöjen toimintaan.

1.1 Työn tarve, tavoitteet ja ajankohtaisuus

Opinnäytetyöni käsittelee rasisminvastaista työtä koulussa tarkastellen erityisesti Rauhankasvatusinstituutti RKI ry:n uutta rasismin- ja antisemitismin vastaista oppimateriaalia. Opinnäytetyöni idea nousi Rauhankasvatusinstituutin tarpeesta arvioida ja kartoittaa uuden oppimateriaalin toimivuutta. Kyseinen oppimateriaali on julkaistu vuoden 2013 alussa Suomessa, eikä siitä ole vielä tähän mennessä kerätty mitään palautetta sitä käyttäneiltä opettajilta/kasvattajilta. Opinnäytetyöni tarkoituksena on selvittää opettajien ja kasvattajien kokemuksia ja käsityksiä rasisminvastaisesta työstä sekä saada palautetta oppimateriaalin käytöstä koulussa. Tarkastelen työssäni

erityisesti sitä, miten rasismia voidaan käsitellä kouluissa ja miten järjestöt voisivat tukea opettajia ja kasvattajia tässä työssä – millaista tarvetta kentällä ylipäättään on?

Opinnäytetyön avulla Rauhankasvatusinstituutti saa ajankohtaista tietoa rasisminvastaisesta työstä pedagogiikan ammattilaisilta ja voi siten päästä kehittämään toimintaansa paremmin opettajia ja kasvattajia palvelevaksi. Oppimateriaalista saadun palautteen kautta Rauhankasvatusinstituutti voi myös arvioida nykyisen toimintansa hyödyllisyyttä ja toimivuutta ja perustella opinnäytetyön tulosten avulla toimintaansa esimerkiksi jatkorahoitusta hakiessaan.

Rasisminvastaisen oppimateriaalin ja aineistoksi haastattelemini opettajien kautta opinnäytetyöni linkittyy vahvasti rasisminvastaiseen työhön ja asennekasvatukseen sekä niiden kautta koulussa tehtävään globaalikasvatukseen. Opettajille tehtävien haastatteluiden pohjalta pohdin opettajien ja kasvattajien roolia sekä mahdollisuuksia ja valmiuksia rasisminvastaisen työn toteuttamiseen ja yhdenvertaisuuden lisäämiseen luokkahuoneissa sekä niiden ulkopuolella. Koska toimintaympäristönä on koulu, mutta tilaajana järjestö, tarkastelen opinnäytetyössäni myös sitä, miten järjestöjen ja koulujen yhteistyötä voisi kehittää.

1.2 Toimintaympäristön kuvaus

Opinnäytetyöni tilaajana toimii Rauhankasvatusinstituutti RKI ry, joka on poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton, vuonna 1981 perustettu kansalaisjärjestö. Rauhankasvatusinstituutti on tällä hetkellä ainoa Suomessa päätoimisesti rauhankasvatusta tekevä järjestö. Järjestön ensisijaista kohderyhmää ovat opettajat ja kasvattajat Suomessa, minkä vuoksi juuri heidän käsitysten ja kokemusten tarkasteleminen tuo järjestölle erittäin arvokasta ja tarpeellista tietoa nykyisen toiminnan arviointiin ja kehittämiseen.

Rauhankasvatusinstituutti on viime vuosien aikana tehnyt paljon rasisminvastaista työtä kierrättämällä holokaustista kertovaa Anne Frank –näyttelyä ympäri Suomen kirjastoja ja kouluja sekä kouluttamalla nuoria vertaisoppaita näyttelyyn. Rauhankasvatusinstituutti on lisäksi järjestänyt rasismiin ja ennakkoluuloihin liittyviä koulutuksia

ja seminaareja, ollut mukana rasisminvastaisessa Rasmus-verkostossa ja koordinoi-
nut Suomesta käsin Pohjoismaissa toteutettua Free2choose – hanketta, jossa nuoret
ovat itse päässeet ideoimaan ja toteuttamaan ihmisoikeuksiin liittyvää videomateriaa-
lia. Tämän lisäksi Rauhankasvatusinstituutti julkaisi vuoden 2013 alussa rasismia ja
antisemitismia käsittelevän oppimateriaalin yläkouluun ja toiselle asteelle. Oppimate-
riaali koostuu yhteensä kahdesta erillisestä vihkosta, jotka molemmat pohjautuvat
OSCE:n/ODIHR:n ja Amsterdamin Anne Frank Housen yhteistyössä usean Euroo-
pan maan asiantuntijan kanssa laatimaan materiaaliin. Suomessa materiaali on tuo-
tettu yhteistyössä Helsingin yliopiston Hiljaisuuden kulttuurit -tutkimusryhmän kanssa.
Oppimateriaali on tarkoitettu erityisesti katsomusaineiden kuten uskonnon, historian,
yhteiskuntaopin ja elämänkatsomustiedon opetukseen.

Opinnäytetyössäni käsittelen rasismia ja rasisminvastaista työtä. Rasismista puhutta-
essa voidaan pohtia sitä, ilmeneekö rasismia yhteiskunnassa ja jos ilmenee, niin mi-
ten. Lähden tässä opinnäytetyössäni kuitenkin siitä lähtökohdasta, että rasismia
esiintyy suomalaisessa yhteiskunnassa ja se on merkittävä osa monen Suomessa
asuvan ihmisen ja erityisesti nuoren arkea. Kuten tulen opinnäytetyössäni tuomaan
ilmi, monet tutkimukset ja tilastot puhuvat rasismien olemassa olon puolesta niin vah-
vasti, että ilmiön esiintymistä suomalaisessa yhteiskunnassa ja erityisesti nuorten
arjessa on minusta turha lähteä kyseenalaistamaan.

Opinnäytetyön alussa kerron yleisesti rasismista ja yhdenvertaisuudesta ja määritte-
len opinnäytetyölleni keskeiset käsitteet. Pohdin erityisesti sitä, miten rasismi vaikut-
taa lasten ja nuorten arkeen ja mikä merkitys koululla on rasismiin puuttumisessa ja
aiheen käsittelyssä nuorten kanssa. Tämän jälkeen jatkan pohtimalla opettajien roo-
lia ja vastuuta sekä yleisesti globaalikasvatuksen merkitystä koulussa. Varsinaisen
tietoperustan jälkeen kerron opinnäytetyön toteutuksesta ja aineistonhankinnasta,
analysoin haastattelussa esiinnousseita näkökulmia ja avaan niiden pohjalta teke-
miäni johtopäätöksiä. Lopuksi esitän vielä kehittämissuhteita opinnäytetyön tulosten
pohjalta ja pohdin opinnäytetyöprosessia kokonaisuudessaan.

2 RASISMI JA YHDENVERTAISUUS YHTEISKUNNALLISINA ILMIÖINÄ

Rasismi ei ole Suomessa mikään uusi ilmiö, vaan monia Suomen etnisiä vähemmistöjä on syrjitty ja alistettu jo paljon ennen varsinaisen humanitaarisen maahanmuuton alkamista. Vuoden 2008 Perussuomalaisten vaalivoiton ja taloudellisen laman alkamisen seurauksena asenneilmapiiri maahanmuuttoa ja monikulttuurisuutta kohtaan on kuitenkin koventunut (Keskinen & Rastas & Tuori 2009, 9). Myös asenteet maahanmuuttopolitiikkaa kohtaan ovat muuttuneet kielteisimmiksi. Maahanmuuttopolitiikka on koettu epäonnistuneeksi, jonka myötä varauksellinen suhtautuminen ulkomalaisia, maahanmuuttajia ja erilaisia kulttuureja kohtaan on tullut hyväksyttäväksi (Souto, Rannikko, Sotkasiira & Harinen 2013, 8). Koventuneet asenteet heijastuvat näin, ei vain maahanmuuttajiin, vaan myös muihin Suomen etnisiin vähemmistöihin ja erilaisiin kulttuureihin.

Asenteiden koventuminen on vaikuttanut yleisesti mediassa käytävään keskusteluun. Puhe maahanmuutosta ja monikulttuurisuudesta on muuttunut, ja julkisissa keskusteluissa puhutaan monesti maahanmuuton vastustamisen sijaan maahanmuuttokriittisyydestä (Raittila 2009, 67). Kansainvälistymisestä on alettu puhua uhkana, jonka myötä keskustelu maahanmuutosta ja rasismista on noussut yhä enemmän julkisuuteen. Näin ollen rasistiset kannanotot ovat lisääntyneet. (Souto ym. 2013, 8.) Tästä hyvänä esimerkkinä ovat muun muassa kansanedustaja Jussi Halla-Ahon kirjoitukset ja kannanotot sekä syksyllä 2013 esitetty Kokoomusnuorten tavoiteohjelma vuodelle 2014 (Kokoomusnuoret 2013), jossa vaaditaan kansanryhmää vastaan kiihottamisen sallimista.

Julkinen keskustelu ja poliittinen ilmapiiri ohjaavat monesti ajatteluamme. Sillä, mitä kansanedustajat tai muut poliitikot sanovat julkisesti, voi olla vaikutusta yhteiskunnassa eläviin ihmisiin (Puuronen 2011, 210). Väestöliiton monikulttuurisuusasiantuntijan Maryan Abdulkarimin (2013) mielestä poliittinen ilmapiiri vaikuttaa siihen, mikä on vähintäänkin hiljaisesti sallittua ja mikä ei. Rasismista ja siihen liittyvästä vihapuheesta on tullut sosiaalisesti hyväksyttävää, jolloin rasismiin varautuminen ja siihen suhtautuminen on kokijan kannalta entistä hankalampaa. Kynnys vihapuheeseen on selkeästi laskenut. (Abdulkarim 2013.) Nuoria ajatellen rasistisen puheen lisääntymi-

nen yhteiskunnassa on erityisen huolestuttavaa. Nuoret ovat vasta muodostamassa omia mielipiteitään, jolloin rasistiset kannanotot ja julkiset keskustelut voivat vaikuttaa nuorten asenteisiin ja toimintatapoihin. Rasismi liittyy monesti nuoren elämään myös muulla tavoin kuin vihapuheen muodossa. Honkasalon ja Suurpään (2009, 145) mielestä nuorten ja lasten kohtaamasta rasismista puhutaan mediassa harvoin. Monille lapsille ja nuorille rasismi on Suomessa kuitenkin arkipäivää, ja koulu on yksi keskeisistä paikoista, jossa rasistista kiusaamista ja syrjintää esiintyy.

Rasismien yleistyessä yhteiskunnassa ja sen noustessa entistä enemmän julkiseen keskusteluun on syytä pohtia sitä, miten rasismi tässä yhteiskunnassa oikein toimii ja mitä se oikeastaan on. Tulen seuraavissa kappaleissa käsittelemään asiaa erityisesti nuorten kokemusten ja koulussa ilmenevän etnisen syrjinnän kautta. Yhdenvertaisuusmateriaalia sivuan erityisesti kappaleessa, jossa pohdin yhdenvertaisuuskäsitteen käyttöä ja sitä, mitä yhdenvertaisuudella oikein tarkoitetaan.

2.1 Mistä rasismissa on oikein kyse?

Rasismien määrittäminen ei ole ihan yksinkertainen asia, kun mietitään ilmiön laajuutta ja moniulotteisuutta. Aikaisemmin rasismien on ajateltu liittyvän pelkästään ajatukseen ihmisroduista ja niiden eriarvoisuudesta. Vanhasta rotuajattelusta on siirrytty kuitenkin yhä enemmän kulttuuristen erojen korostamiseen ja toisten kulttuurien arvottamiseen toisia ”paremmiksi”. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että rotuoppeihin perustuva rasismi olisi jollain tavalla hävinnyt (Rastas 2005, 77). Rasismiksi voidaan luonnehtia valta- ja alistussuhteita, jotka määrittyvät erilaisten oletusten ja ajattelu-, puhe- ja toimintatapojen pohjalta (Rastas 2007, 12). Monesti valtasuhteet muodostuvat niin sanotun ”valkoisen” enemmistön määrittelyiden kautta.

Rasismille onkin olemassa erilaisia määritelmiä, joista toiset ovat laajempia ja abstraktimpia kuin toiset. Useimmille määritelmille yhteistä kuitenkin on se, että niissä rasismi ymmärretään ilmiöksi, jossa ihmisten väliset erot koetaan merkityksellisiksi ja näiden erojen kautta oikeutetaan yksilöiden ja ryhmien välinen eriarvoisuus ja alistaminen. Erot voivat olla joko fyysisiä (ihmisen biologiaan tai ulkonäköön liittyviä) tai kulttuurisia. Näiden erojen kautta luodaan mielikuvia ja käsityksiä siitä, etteivät ihmi-

set voi elää näistä eroista johtuen sujuvasti yhdessä. (Souto ym. 2013, 10.) Monesti nämä ihmiseen tai ihmisryhmiin liitetyt ominaisuudet koetaan myös muuttumattomiksi ja luonnollisiksi (Rastas 2005, 78). Yksinkertaisuudessaan rasismia on siis ihmisen tai ihmisryhmän asettaminen alempiarvoiseen asemaan esimerkiksi ihovärin, etnisen taustan, äidinkielen tai uskonnon takia (Kanninen & Markkula 2011, 29).

Rasismia määritellessä täytyy kuitenkin muistaa, ettei kaikki syrjintä ja epätasa-arvoinen kohtelu ole rasismia. Syrjintä onkin usein harhaanjohtava määritelmä rasismille (Rastas 2005, 76). Rasismi eroaa muista epätasa-arvoa sekä valta- ja alitussuhteita tuottavista ilmiöistä siten, että siinä ihmisten välisiä eroja perustellaan loppujen lopuksi aina tiedolla tai olettamuksella ihmisen juurista tai kulttuurista Suomen ulkopuolella (Rastas 2007, 13). Tämä määritelmä ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että eri syrjinnän muodoista rasismia voi olla erittäin hankala tunnistaa. Monet etnistä syrjintää kokevat ihmiset voivat tulla syrjityiksi myös esimerkiksi taloudellisen tai sosiaalisen asemansa vuoksi. Tällöin rasismin erottaminen ja määrittelemine voi olla vaikeaa.

2.2 Miten rasismi toimii?

Rasismia ilmenee niin yksilöiden kuin yhteiskunnankin tasolla. Monesti rasismin voidaan ajatella olevan vain avointa, tietoista, etnistä syrjintää, rasistisia asenteita tai väkivaltaa, jolla on selkeä rasistinen motiivi. Varsinkin aikuisten kesken rasismi näyttäytyy helposti toimintana, johon liittyy erilaisia näkyviä, rasistisiksi tulkittavia symboleja tai toimintatapoja. (Kivijärvi & Honkasalo 2010, 263.) Rasismi ei aina kuitenkaan ole aktiivista tai näkyvää toimintaa. Monesti puhutaan ns. hiljaisesta hyväksymisestä tai piilorasismista, jolloin rasistisiin tilanteisiin tai toimintatapoihin ei uskalleta tai viitsitä puuttua, vaan toimintaa katsotaan sivusta. Näin tullaan hyväksyneeksi rasismin olemassa olo ja rasistinen toiminta. Pienetkin teot tai tekemättä jättämiset ovat rasismia. Rasismin kokijan kannalta rasismiin ei tarvitse liittyä konkreettista fyysistä uhkaa, vaan se voi ilmetä esimerkiksi kokemuksena ulkopuolelle jättämisestä tai erilaiseksi määrittymisestä (Sotkasiira 2013, 16). Tällöin pelkkä katse voi olla rasistinen (Kivijärvi & Honkasalo 2010, 264). Varsinkin nuorten ja lasten kohdalla jokapäiväisis-

tä katseista rakentuva erilaisuus ja toiseus voi vaikuttaa merkittävästi yksilön identiteettiin (Rastas 2007, 125).

Rasismiin ei aina liity rasistista motiivia tai selkeää tarkoitusta syrjiä. Rasismia voi olla myös toiminta, jota ei ole tarkoitettu alun perin rasistiseksi (Rastas 2009, 53). Tästä johtuen esimerkiksi yhteiskunnan rakenteissa olevaa rasismia on monesti hankala havaita. Yhteiskunnassa rasismia voivat tuottaa esimerkiksi lainsäädäntö sekä erilaisten julkisten ja yksityisten instituutioiden käytännöt, jotka asettavat jotkin ryhmät epäsuotuisaan asemaan (Puuronen 2011, 59). Joidenkin ihmisryhmien toimintamahdollisuuksia voidaan myös tietoisesti tai tiedostamatta kaventaa, mikä ilmenee esimerkiksi median rakenteissa muun muassa siten, etteivät maahanmuuttajat pääse itse ääneen tiedotusvälineissä (em. 41). Rasismia ilmenee näin yksilötason lisäksi yhteiskunnan eri rakenteissa ja instituutioiden käytännöissä. Rasismia tulisikin käsitellä ryhmäilmiönä (Kivijärvi 2013; Souto 2011, 200) ja pohtia sitä, miten se vaikuttaa rasismia ”ulkopuolelta” katsoviin ihmisiin. Jos rasismi käsitetään vain yksilöihin ja yksilöiden väliseen toimintaan liittyväksi ilmiöksi, unohdetaan helposti sen rakenteellinen ja instituutionaalinen ulottuvuus. Niin kuin jo aikaisemmissa luvuissa avasin, rasismi määrittyy valta- ja alistussuhteista, ja näitä suhteita luodaan niin yksilö- kuin ryhmätasolla hyväksymällä, seuraamalla sivusta sekä toimimalla aktiivisesti rasistisella tavalla. Rasismi on siis ryhmäilmiö, jolloin yksilöiden toiminnan lisäksi täytyy pohtia rasismin vaikutusta myös muihin kuin suoraan rasismin kohteena oleviin ihmisiin. Rasismi saa voimansa ryhmä- ja valtasuhteista (Kivijärvi 2013), jolloin rasismin hiljaisesti hyväksyvät ihmiset tulevat samalla luoneeksi rasismin mahdollistavan ilmapiihin.

Rasismissa on lisäksi monesti kyse jatkuvasta toiminnasta, jolloin rasismia eivät ole vain yksittäiset tilanteet ja tapahtumat. Ns. arkipäivän rasismista puhuttaessa tarkoitetaan arkisissa tilanteissa tapahtuvaa rasismia: haukkumista, nimittelyä, ilmeitä, eleitä jne., siis toimintaa, joka on läsnä ihmisten jokapäiväisissä arkisissa tilanteissa ja kohtaamisissa (Puuronen 2011, 60–62). Kyseessä on jatkuva toiminta, joka muuttuu toistuvuuden kautta ns. luonnolliseksi osaksi ihmisen arkipäivää. Monet nuoret ovat tutkimuksissa (ks. esim. Honkasalo 2001; Souto 2011) todenneet, että rasismi ilmenee nuorten arjessa juuri arkipäiväisenä rasismina, toistuvana tapahtumana, eikä sillä, millä tavalla rasismi todentuu, ole suurta merkitystä. ”Jos kaupunkitila alkaa

merkitä uhkaa, rasismista voidaan puhua jo jonkinlaisena normaalikokemuksena. Rasismi ei tällöin ole jotain poikkeuksellista vaan osa arkista taustakohinaa” (Poutiainen 2013,13).

Rasismi voidaan kokea monesti myös peloksi erilaisuutta kohtaan. Souto tarkastelee artikkelissaan ”Pelko ja rasismi koulussa” (2013) pelon yhteyttä koulussa ilmenevään rasismiin. Souton mukaan rasismiin liittyvä pelko näyttää vaikuttavan nuorten välisiin kanssakäymisiin ja sosiaalisiin suhteisiin. Rasismi koetaan helposti ihmiselle luontaiseksi peloksi erilaisuutta kohtaan, jolloin rasismia perustellaan pelkoon vedoten. Rasismi toisaalta myös aiheuttaa pelkoa ja turvattomuutta rasismia kokeneissa ihmisissä. Pelko ryhmittää sitä, miten nuoret ovat ja toimivat koulussa. (mt., 323–324.) Seuraavissa kappaleissa tulen käsittelemään tarkemmin rasismin ilmenemistä koulussa ja sitä, mitä yhdenvertaisuudella oikeastaan tarkoitetaan.

2.3 Suvaitsevaisuudesta yhdenvertaisuuteen

”Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta heidän sukupuolestaan, iästään, etnisestä tai kansallisesta alkuperästään, kansalaisuudesta, kielestään, uskonnostaan ja vakaumuksesta, mielipiteestään, vammastaan, terveydentilastaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai muusta henkilöön liittyvästä syystä.” (Sisäministeriö 2014.)

Rasismia käsiteltäessä kiinnitetään huomiota erityisesti etniseen yhdenvertaisuuteen, jolloin yhdenvertaisuusmääritelmästä nousevat esiin samanarvoinen kohtelu etnisestä tai kansallisesta alkuperästä, kansalaisuudesta, kielestä tai uskonnosta riippumatta. Oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa etninen alkuperä tai esimerkiksi ihonväri eivät saisi vaikuttaa henkilön mahdollisuuksiin esimerkiksi työhaussa tai koulutukseen hakeutumisessa. (Sisäministeriö 2014.)

Suomessa yhdenvertaisuudesta on säädetty yhdenvertaisuuslaissa. Yhdenvertaisuuslain (21/2004) tarkoituksena on ”edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutumista sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeussuojaa” (Yhdenvertaisuuslaki (21/2004, 1§). Laki velvoittaa viranomaiset, kuten esimerkiksi opettajat, edistä-

mään yhdenvertaisuutta kaikessa toiminnassaan sekä muuttamaan yhdenvertaisuuden toteutumista estäviä olosuhteita. Yhdenvertaisuuslain mukaan kiellettyä on välitön (suora) syrjintä, välillinen (epäsuora) syrjintä, häirintä sekä ohje tai käsky syrjiä jotakuta (mt., 4§).

Yhdenvertaisuuslain ja perustuslain lisäksi muita ihmisoikeuksiin ja yhdenvertaisuuteen liittyviä sopimuksia ja julistuksia ovat YK:n vuonna 1948 laadittu ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus sekä Lapsen oikeuksien sopimus (LOS). Lait ja sopimukset toimivat kuitenkin vain ohjenuorana ja normien määrittäjinä siitä, miten yhteiskunnassa tulisi kulloinkin toimia eivätkä ne takaa sitä, että yhdenvertaisuus käytännössä toteutuisi. Yhdenvertainen toiminta voidaan kokea helposti myös itsestäänselvyydeksi. Varsinkin Suomessa, jossa kattavan perustuslain kautta ajatellaan ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden yleisesti toteutuvan, on meidän helppo sulkea silmät täällä tapahtuvilta ihmisoikeusloukkauksilta (Lampinen 2009, 71). Monesti puhuttaessa esimerkiksi siitä, kenellä on oikeus olla ja elää Suomessa unohdetaan se asia, että ihmisoikeudet ja siihen kuuluva yhdenvertaisuus koskettavat universaalisti kaikkia ihmisiä kaikkialla maailmassa. Yhdenvertaisuuden tulisikin sisältyä kaikkeen toimintaan ja olla kaiken toiminnan lähtökohtana.

Monesti rasismista ja monikulttuurisuudesta puhuttaessa törmätään kuitenkin termiin suvaitsevaisuus. Suvaitsevaisuus -termin käyttö ei ole ongelmатonta, sillä siihen liittyy rasismiin tavoin enemmistön ja vähemmistön välisen valta-aseman ylläpitäminen ja sitä kautta syrjinnän mahdollistavien normien säilyttäminen. Suvaitseminen tapahtuu aina ylhäältä alaspäin, enemmistöltä vähemmistölle, jolloin tavallaan annetaan oikeutus vähemmistön olemassa ololle. Suvaitsevaisuudessa siis ikään kuin hyväksytään tai siedetään toisen erilaisuutta ja arvotetaan ihmiset ja ihmisryhmät tätä kautta eriarvoisiksi keskenään. Suvaitsevaisuuteen liittyy aina hyväksymisen ehto, kun taas yhdenvertaisuuden voidaan ajatella olevan ehdotonta, jolloin ihmiset ovat samanarvoisia keskenään juuri sellaisina kuin ovat. (Saarikoski & Kovero 2013, 11–12.)

Nykyään tulisikin puhua suvaitsevaisuuden sijaan yhdenvertaisuudesta. Suvaitsevaisuus-termiä käytetään kuitenkin edelleen paljon, ja se näkyy vielä esimerkiksi nykyisessä opetussuunnitelmassa. Myös opinnäytetyössäni haastatellut opettajat käyttivät suvaitsevaisuus-sanaa yleisesti tarkoittaessaan oman tulkintani mukaan yhdenver-

taisuutta. Tulen siis aineistoon viitatessani käyttäneeksi muutamissa kohdin suvaitsevaisuus-termiä. Uskon, että suvaitsevaisuus-termin käyttöön liittyviä ongelmia ei aina osata tunnistaa tai niitä ei ajatella, vaan termiä käytetään silloinkin, kun tarkoituksena on puhua yhdenvertaisuudesta.

2.4 Rasismi koulussa

Koulussa monikulttuuristumisen vaikutukset näkyvät selvästi. Koulussa opitaan, keskustellaan ja toimitaan yhdessä muiden ihmisten kanssa sekä kohdataan erilaisista kulttuurisista ja etnisistä taustoista olevia ihmisiä. Maahanmuuton lisääntyessä koulu toimii myös toimintaympäristönä kulttuurienväliselle vuorovaikutukselle. Nuoret elävät entisestään monikulttuuristuvammassa yhteiskunnassa ja käyvät kamppailua omasta tilastaan ja identiteetin muodostumisesta suhteessa luokkatovereihinsa. Monien nuorisotutkimusten valossa monikulttuuristuminen onkin Suomessa erityisesti nuoria konkreettisesti koskettava ilmiö (ks. esim. Kivijärvi & Honkasalo 2010, 257; Souto 2011, 159).

Yksitoista vuotta sitten (v. 2003) ilmestyneessä Opettaja-lehden teettämässä tutkimuksessa opettajat arvioivat rasismin lisääntyneen oppilaiden keskuudessa selvästi. Lähes puolet opettajista kertoi rasismin yleistyneen ja katsoi sen esiintyvän erityisesti peruskoulun ylimmillä luokilla ja ammattikorkeakouluissa. (Shakir & Tapanainen 2004, 63). Etninen koulukiusaaminen koettiin myös kasvavaksi ongelmaksi (Keskitalo 2001, 175). Monet viime vuosina tehdyt tutkimukset (ks. Rastas 2007; Kivijärvi & Honkasalo 2010; Perho 2010; Souto 2011) tuovat esiin, että sama ilmiö on edelleen olemassa. Nuoret kohtaavat rasismia päivittäin kouluissa, nuorisotaloilla, netissä ja muissa arjen toimintaympäristöissä (Kivijärvi & Honkasalo 2010, 264). Koulut ovat myös paikkoja, joissa etnistä kiusaamista esiintyy ilman, että aikuiset puuttuisivat siihen tai tunnistaisivat tapahtumat rasismiksi (Sotkasiira 2013, 16).

Koulu onkin toimintaympäristönä siinä suhteessa mielenkiintoinen ja merkittävä rasismin ilmenemistä ajatellen, että Suomessa jokainen nuori käy peruskoulun. Näin ollen koululla on suuri merkitys nuorten asenteiden ja maailmankuvan muokkaajana

(Airaksinen 2013). Yhteiskunnassa olevat valtasuhteet ja normit heijastuvat kouluun ja siellä tehtävään toimintaan, jolloin syrjivä toiminta perustuu samoille eriarvoistaville rakenteille, kuin ympäröivässä yhteiskunnassa tai sen historiassa (Saarikoski & Kovero 2013, 42). Nuorten ja lasten rasistiset asenteet tulevat hyvin esiin esimerkiksi koulukiusaamistilanteissa (Airaksinen 2013). Kasvaessaan lapset ja nuoret oppivat ja omaksuvat ympäristönsä rasistisia ajattelu- ja toimintatapoja, jolloin rasismi vaikuttaa rasismin uhreiksi koettujen henkilöiden lisäksi kaikkien lasten ja nuorten arjessa (Rastas 2007, 15). Koulu on nuorille myös monesti paikka, jossa oma identiteetti ja kokemukset ryhmäjäsenyyksistä ja ulosjättämisistä rakentuvat. Koulussa tapahtuva etninen syrjintä, luokittelut ja oletukset vaikuttavat oppilaiden itsetuntoon, hyvinvointiin ja mahdollisuuksiin koulussa työskentelemiseen ja menestymiseen (Talib 2002, 74). Rasismin seurauksena koulusta muodostuu joillekin nuorille pelottava ja turvaton paikka, jolloin nuorten sosiaaliset suhteet ja verkostot kärsivät (Souto 2013, 323–326).

Rasismi ei ole koulussa kuitenkaan ainoastaan nuorten välistä kiusaamista tai syrjintää, vaan sitä voi esiintyä myös opettajien ja muun kouluhenkilökunnan toimesta. Tämän lisäksi rasismia voi esiintyä myös koulun rakenteissa syrjivinä käytäntöinä ja toimintatapoina. Tällöin rasismin esiintymisessä koulussa on kyse koko koulua koskevasta ongelmasta (Souto 2011, 201). Koulussa opettajilla ja opiskelijoilla on mahdollisuus toimia yhdenvertaisemman kouluympäristön puolesta ja luoda yhdenvertaisia käytäntöjä. Nämä käytännöt voivat levitä koulusta opiskelijoiden kautta ja vaikuttaa näin ympäröivään yhteiskuntaan. (Saarikoski & Kovero 2013, 42).

3 RASISMINVASTAINEN TYÖ KOULUSSA

Niin kuin olen jo aikaisemmin maininnut, rasismi on siis selkeästi nuorten ja lasten arjessa esiintyvä ilmiö, ja siinä koulu on toimintaympäristönä keskeinen. Tämän takia rasismia ja erityisesti rasisminvastaista työtä on syytä käsitellä koulutuksen näkökulmasta ja pohtia sitä, mikä koulun rooli ylipäättään on rasisminvastaisen toiminnan toteuttajana. Tässä luvussa tulen pohtimaan yleisesti koulutusta, sen sisältöjä, rasis-

minvastaista pedagogiikkaa ja opettajien sekä muiden kasvattajien roolia, mahdollisuuksia ja haasteita rasismien vastustamisessa.

Kun mietitään koulutusta yleisesti, on tavallista todeta sen arkisena tehtävänä olevan ihmisten sosiaalistaminen yhteiskunnan jäseniksi (Vuorikoski 2003, 18). Julkisessa keskustelussa opetukseen suhtaudutaan kuitenkin helposti neutraalina asiana, unohetaan opetuksen yhteiskunnallinen luonne ja siihen liittyvät arvokysymykset (Vuorikoski & Törmä & Viskari 2003). Koulun ja opetuksen yhteiskunnallista roolia ei voi kuitenkaan sivuuttaa. Rasismien ollessa nuoria koskettava ilmiö ja koulumaailmassa varsinkin kiusaamiseen linkittyvä asia, tulee myös koulujen roolia rasisminvastaisen työn toteuttajana tarkastella.

Yleisesti ottaen rasismiin puuttuminen ja sen vastustaminen vaatii rasismia kohtavien ihmisten kokemusten kuulemistakin. Kuuntelemalla rasismia kohdanneita lapsia ja nuoria voimme pyrkiä tunnistamaan ja muuttamaan niitä käytäntöjä ja rakenteita, jotka mahdollisesti huomaamattaan syrjivät ja eriarvoistavat eri etnisen syntyperän omaavia ihmisiä (Souto ym. 2013, 10). Rasismi tulee tunnistaa ja hyväksyä se tosiasia, että rasismia ilmenee ja voi ilmetä kaikkialla. (Kivijärvi & Honkasalo 2010, 269–270.) Tämä tarkoittaa sitä, että rasismien olemassa olo tulee tunnistaa ja tunnustaa myös koulussa, ja sitä tulee käsitellä myös Suomessa esiintyvänä ilmiönä. Rasismien esiintymisen mahdollisuus tulee myöntää ja näin antaa tilaa rasismikokemusten esille tuomiseen. Oman toiminnan kriittinen tarkastelu ja pyrkimys rasismien tunnistamiseen kysymällä ”Onko toiminnassamme rasismia?” on tärkeää. (Kanninen & Markkula 2011, 12; Souto 2011; 199) Kun tiedetään millä tavoin rasismi kouluissa ilmenee, on siihen helpompi puuttua. Näin pystytään puuttumaan avoimen ja ns. näkyvän rasismien lisäksi myös pienempiin tekoihin ja tekemättä jättämisiiin.

Rasisminvastainen työ ja rasismiin puuttuminen ei ole kuitenkaan itsestäänselvyys. Useat tutkimukset (ks. esim. Rastas 2007; Souto 2011) osoittavat, että lasten ja nuorten on vaikea puhua syrjinnän ja rasismien kokemuksistaan, eivätkä aikuiset välttämättä aina osaa tunnistaa tai edes tunnustaa rasismien olemassa oloa, joka jättää hyvin vähän tilaa kokemuksista puhumiseen. Aikuiset voivat myös tahattomasti vähätellä nuorten kokemuksia, jolloin nuorten on vaikea ottaa asiaa esiin. Nuoret kuitenkin selkeästi toivovat aiheen käsittelyä aikuisten kanssa, vaikka osa nuorista pelkääkin

käsittelyn johtavan erilaisuuden korostamiseen, ongelmien kärjistymiseen ja vastakainasettelun vahvistumiseen (Kivijärvi & Honkasalo 2010, 260-261). Nuoret myös odottavat opettajan huolehtivan oikeudenmukaisesta kohtelusta koulussa (Saarikoski & Kovero 2013, 25).

Monesti rasismista puhuminen koetaan haastavaksi myös aikuisten puolelta. Rasismin käsittely koulussa voidaan kokea liian rankaksi aiheeksi, jolloin sitä käsitellään mieluummin jonkin positiivisen asian kautta. Tällöin päädytään puhumaan ns. kevyemmistä aiheista kuten suvaitsevaisuudesta, erilaisuudesta ja monikulttuurisuudesta itse rasismista puhumisen sijaan. (Kivijärvi & Honkasalo 2010, 263; Souto ym. 2013, 9.) Aikuiset voivat vältellä rasismista puhumista myös siksi, että he pelkäävät rasismista keskustelemisen ainoastaan kärjistävän olemassa olevia ongelmia ja korostavan ”erilaisiksi” koettujen nuorten asemaa. (Kivijärvi & Honkasalo 2010, 263) Rasismin voidaan ajatella olevan myös vain muita kouluja tai muutamia yksittäisiä oppilaita koskettava marginaalinen ongelma, jolloin kieltäydytään tarkastelemasta ilmiötä kokonaisvaltaisesti (Souto 2013, 328).

Rasisminvastainen työ koulussa ei ole vain ja ainoastaan rasismiin puuttumista, sen tunnustamista ja tunnistamista, vaan myös aiheen käsittelyä osana oppiaineita ja niiden opetusta. Airaksisen artikkelissa (2013) haastateltujen Anne-Mari Souton ja Joonna-Hermanni Mäkisen mukaan rasismin käsittelyä tulisikin lisätä kouluopetukseen. Monikulttuurisuutta olisi hyvä käsitellä jo varhaisessa vaiheessa ja laittaa oppilaat itse pohtimaan omien toimintansa merkitystä. Esimerkiksi empatiakyky kehittyy ihmisillä jo nuorena. Monikulttuurisuusopintojen järjestäminen varhaiskasvatuksesta aina aikuis- ja ammatilliseen koulutukseen asti on tärkeää. (Melén-Paaso & Kaivola & Rohweder 2009, 18.) Esimerkiksi empatiakyvyn harjoittamista, keskustelemista ja rasismiin liittyvien stereotyyppien ja ennakkoluulojen pohtimista eri näkökulmien kautta tulisi lisätä. (Airaksinen 2013).

Seuraavissa kappaleissa keskityn tarkemmin rasisminvastaiseen työhön osana globaalikasvatusta ja pohdin sitä, miten rasismi tai rasisminvastaisuus näkyy nykyisessä opetussuunnitelmassa ja mikä rooli opettajilla ja muulla kouluhenkilökunnalla on rasisminvastaisen työn toteuttajina ja yhdenvertaisen ilmapiirin luojina.

3.1 Rasisminvastainen työ osana globaalikasvatusta

Rasisminvastaisesta työstä ei suoraan mainita opetussuunnitelmissa eikä opettajan koulutuksen yhteydessä, vaan yleensä aiheesta puhutaan osana globaalikasvatusta. Rasisminvastainen toiminta kouluissa liittyy olennaisena osana globaalikasvatukseen, joka tähtää ihmisten kasvattamiseen maailmanlaajuiseen vastuuseen ja ymmärrykseen. Globaalikasvatus on määritelty vuonna 2002 tehdyssä Maastrichtin julistuksessa, ja se toimii pohjana varsinkin Suomessa yleisesti tehtävälle globaalikasvatukselle ja sen kautta rasisminvastaiselle työlle. Maastrichtin julistuksessa (Maastricht global education declaration 2002) globaalikasvatus määritellään seuraavasti:

”Global Education is education that opens people’s minds to the realities of the world, and awakens them to bring about a world of greater justice, equity and human rights for all. Global Education is understood to encompass Development Education, Human Rights Education, Education, Education for Sustainability, Education for Peace and Conflict Prevention and Intercultural Education, being the global dimensions of Education for Citizenship.”

Vapaasti käännettynä globaalikasvatus katsotaan siis kasvatukseksi, joka avaa ihmisten mielet näkemään maailman todellisena ja havahduttaa heidät nostamaan esiin maailman, jossa vallitsevat parempi oikeudenmukaisuus, tasa-arvo ja ihmisoi-keudet. Globaalikasvatus koostuu määritelmän mukaan kehityskasvatuksesta, ihmis-oikeuskasvatuksesta, kasvatuksesta kestävään kehitykseen, rauhankasvatuksesta ja konfliktin ehkäisystä sekä kulttuurienvälisestä kasvatuksesta.

Rasismia ja etnistä yhdenvertaisuutta sekä erilaisuutta käsiteltäessä globaalikasva-tuksen osa-alueista korostuvat etenkin ihmisoikeuskasvatus, rauhankasvatus ja kult-tuurienvälinen kasvatus. Esimerkiksi Lastensuojelun keskusliiton (Lskl) mukaan ra-sismin ja syrjinnän ehkäisy lähtee kasvatuksesta, ja siinä juuri ihmisoikeuskasvatuk-sella on suuri merkitys. Lskl:n mukaan ”Ihmisoikeuskasvatus luo pohjaa yhdenvertai-suudelle lisäämällä lasten ja nuorten ymmärrystä moninaisuudesta ja siitä, että ih-misoikeudet eivät ole vain juhlapuheiden aihe vaan osa kaikkien arkipäivää. Se on laaja kokonaisuus, joka tulisi ulottaa aina varhaiskasvatuksesta koko koulujärjestel-mään, sekä osaksi etenkin lasten kanssa työskentelevien koulutusta.” (Lskl 2013).

Globaalikasvatuksen tavoitteet liittyvät niin kouluopetuksen tietosisältöön kuin arvopohjaankin. On siis tärkeää, että kouluopetuksessa rasismia käsiteltäisiin yleisen yhdenvertaisen arvopohjan lisäksi tiedon tasolla, jolloin esimerkiksi eri historian tapahtumat linkitettäisiin ajankohtaisiin ilmiöihin ja tänä päivänä esiintyvään rasismiin. Vaikka rasismi on noussut yhä enenevässä määrin julkiseen keskusteluun ja on tutkimusten mukaan selkeä osa nuorten ja lasten arkipäivää, ei opetussuunnitelmissa rasismiin ole konkreettisesti juuri kiinnitetty huomiota. Seuraavassa kappaleessa tarkastelenkin paremmin sitä, mitä opetussuunnitelmat sanovat yleisesti yhdenvertaisesta ja tasa-arvoisesta kasvatuksesta ja koulutuksen arvopohjasta Suomessa ja pohdin niiden linkittymistä rasisminvastaiseen työhön.

3.2 Rasisminvastainen työ osana OPSia

Miten rasisminvastainen toiminta näkyy opetussuunnitelmissa? Perusteet rasisminvastaiselle työlle koulussa löytyvät edellä käsittelemieni nuorisotutkimusten ja yhdenvertaisuuslain lisäksi suoraan valtakunnallisesta opetussuunnitelmasta ja erityisesti sen arvopohjasta, vaikka rasismin käsite ei suoraan sieltä nousekaan esiin. Opetussuunnitelma ohjaa paikallisesti ja koulukohtaisesti tehtyjä opetussuunnitelmia luoden raamit opetuksen sisällöille sekä perustan opetuksen arvopohjalle (Helsingin kaupungin Opetusvirasto 2014). Perusopetusta ohjaava opetussuunnitelman perusteet laaditaan noin kymmenen vuoden välein. Lukio- ja toisen asteen opetusta ohjaavat puolestaan omat valtakunnalliset opetussuunnitelmat. Koska opinnäytetyöni aineisto koostuu niin perusopetuksen kuin toisen asteen opetuksesta, tulen käsittelemään seuraavissa kappaleissa molempien opetussuunnitelmia ja sitä, miten rasisminvastainen toiminta ja yhdenvertaisuus näkyvät niissä.

Nykyisessä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (OPH 2004) on opetuksen arvopohjaksi määritelty ihmisoikeudet, tasa-arvo, demokratia, luonnon monimuotoisuuden ja ympäristön säilyttäminen sekä monikulttuurisuuden hyväksyminen. Lukio-opetuksen perusopetussuunnitelman arvopohjassa mainitaan myös opiskelijoiden kasvattaminen suvaitsevaisuuteen ja kansainväliseen yhteistyöhön (OPH 2003, 12). Perusopetuksen opetussuunnitelman mukaan opetus perustuu suomalaisen kulttuuriin, mutta siinä on otettava huomioon myös erilaiset vähemmistökulttuurit ja

suomalaisen kulttuurin monipuolistuminen maahanmuuton myötä. Opetus tukee oppilaan kulttuuri-identiteetin muodostumista ja osallisuutta yhteiskunnassa sekä edistää suvaitsevaisuutta ja ymmärrystä eri kulttuureista. (OPH 2004, 14.)

Opetussuunnitelmassa myös oppimisympäristöä kohtaan on määritelty seuraavat kriteerit ja tavoitteet: Perusopetuksen opetussuunnitelman mukaan oppimisympäristön tulee tukea oppilaan kasvua ja oppimista sekä oltava fyysisesti, psyykkisesti sekä sosiaalisesti turvallinen paikka, josta vastuu kuuluu sekä opettajille että oppilaille (OPH 2004, 18).

”Tavoitteena on luoda kasvu ympäristö, joka tukee toisaalta yksilöllisyyden ja terveen itsetunnon ja toisaalta tasa-arvoon ja suvaitsevaisuuteen pohjautuvan yhteisöllisyyden kehitystä.” (mt., 38)

Vaikka rasismista ei suoraan mainita opetussuunnitelmassa, ovat yleisemmin globaalikasvatuksen osa-alueet nousseet vähitellen osaksi opetussuunnitelmassa määriteltyjä arvoja ja tavoitteita. Globaalikasvatuksen osuuteen on alettu kiinnittää myös entistä enemmän huomiota opetussuunnitelmia uudistettaessa. Tämä näkyy muun muassa siinä, että perus- ja lukio-opetuksen arvopohjaan tehtiin vuoden 2010 syksyllä lisäys ihmisoikeuksiin liittyen. Päivityksen myötä YK:n ihmisoikeusjulkistus, Euroopan ihmisoikeussopimus sekä Lasten oikeuksien sopimus sekä yleisesti YK:n toiminta lisättiin arvopohjaan ja yläkoulun historian opetuksen oppiainekohtaisiin opetussisältöihin. YK:n ihmisoikeusjulistus ja muut ihmisoikeussopimukset lisättiin myös osaksi lukion historian oppisisältöjä. Suomessa globaalikasvatuksessa onkin päästy eteenpäin, ja tulevat opetussuunnitelmat ja jo tehdyt muutokset ja lisäykset perusopetussuunnitelmaan ovat edistysaskel globaalikasvatuksen näkökulmasta (Räsänen 2009, 39).

Tällä hetkellä Suomessa ollaan uudistamassa perusopetuksen opetussuunnitelmaa, jonka on tarkoitus tulla käyttöön vuonna 2016 alkavalla lukuvuodella. Tulevassa opetussuunnitelmassa pyrkimyksenä on ottaa huomioon muun muassa globalisoituvan yhteiskunnan muutos sekä yhteiskunnan kulttuurisen, kielellisen ja katsomuksellisen moninaisuuden kasvu (OPH 2014a). Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että oppiainekeskeisten sisältöjen ja tavoitteiden muokataan nykyopetusta ja -tilannetta paremmin palveleviksi.

Perusopetussuunnitelmauudistuksen luonnoksessa opetuksen arvopohjassa korostuvat tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden ja demokratian tavoitteet:

” Perusopetus ylläpitää ja vahvistaa elämän ja ihmisoikeuksien kunnioittamista, oikeudenmukaisuutta, hyvinvointia ja rauhaa. Se edistää demokratiaa ja aktiivista toimijuutta kansalaisyhteiskunnassa. Tasa-arvon edistäminen on perusopetuksen kehittämisessä keskeistä.” (OPH 2014b, 10)

Uudistuksen arvopohjassa tuodaan esiin myös koulun ja kotien välinen yhteistyö ja arvokasvatus. Henkilöiden tulisi suhtautua avoimesti ja kunnioittaa kotien erilaisia katsomuksia, toimintatapoja ja kasvatuskäytäntöjä. Tämä toimii uudistuksen arvopohjan mukaan perustana rakentavalle vuorovaikutukselle ja opetukselle. (OPH 2014b, 10)

Vuoden 2016 opetussuunnitelman luonnoksessa korostetaan yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa muutenkin monessa eri kohtaa. Luonnoksessa perusopetuksen tehtäväksi nostetaan muun muassa syrjinnän ja eriarvoisuuden ehkäiseminen sekä tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden turvaaminen. (OPH 2014b, 13.) Mielestäni olisi hyvä, jos oppilaisiin kohdistuvaa syrjintää voitaisiin käsitellä opetussuunnitelmassa kuitenkin myös yksityiskohtaisemmin rasismi-käsitteen alla. Näin rasisminvastainen toiminta ei jäisi ainoastaan yhdenvertaisuus- ja tasa-arvopuheiden jalkoihin. Nyt rasismia ei kuitenkaan mainita opetussuunnitelman yleisissä tavoitteissa. Näin ollen opettajia ei myöskään kouluteta puuttumaan arkipäivän rasismiin.

Vaikka opetussuunnitelmassa määritellään opetuksen arvopohja, ja tulevan uudistuksen myötä oppiainekohtaiset tavoitteet tulevat luonnoksen mukaan tukemaan yhä enenevissä määrin yhdenvertaisen ilmapiirin luomista koulussa, täytyy muistaa, ettei eettinen kasvatus voi perustua ainoastaan opetussuunnitelmassa määriteltäviin tavoitteisiin ja toimintaohjeisiin. Opettaja päättää kuitenkin loppukädessä itse, kuinka paljon mitään asioita käsittelee, jolloin opetussuunnitelman tavoitteet voivat jäädä käytännön toiminnalle etäiseksi. Kasvattajan tulee pohtia omaa suhtautumistaan siihen, miksi kyseisiä asioita tulisi käsitellä ja mikä näiden eettisten päämäärien merkitys itselle on. (Törmä 2003b, 128.) Haasteena on, ettei rasisminvastaista työtä koe-

ta usein koulun tai nuorisotyön kasvatukselliseksi tehtäväksi (Souto ym. 2013, 32). Rasismiin onkin erittäin vaikea puuttua, jos opettajat eivät tunnista omaa rooliaan kasvattajana, näe omien arvojensa vaikutusta tai tunnusta koulussa ilmenevää rasismia. Seuraavassa kappaleessa tulen käsittelemään aihetta enemmän.

3.3 Opettajan rooli rasisminvastaisen työn toteuttajana

Koulussa opettajat ovat keskeisessä asemassa toimiessaan nuorten ja lasten kanssa päivittäin. Aiheen käsittely juuri opettajien kohdalla on tärkeää, sillä he näkevät parhaiten sen, mitä luokkahuoneissa tapahtuu ja voivat sitä kautta vaikuttaa koulussa ilmenevään etniseen syrjintään. Opettajalla on valtaa ja mahdollisuuksia myös siinä suhteessa, että he valitsevat näkökulmat käsiteltäviin aiheisiin. Opettajien kasvatus-tehtävä ulottuukin tiedollisten taitojen opettamisen lisäksi myös sosiaalisten taitojen ja esimerkiksi empatiakyvyn opettamiseen ja sen lisäämiseen oppilaiden keskuudessa. Monesti puhutaan ns. piilo-opetussuunnitelmasta, joka vaikuttaa kouluissa yleisen formaaliin opetukseen liittyvän opetussuunnitelman lisäksi. Piilo-opetussuunnitelma sisältää sosiaalisen vuorovaikutuksen ”säännöt” ja koulujen kirjoittamattomat normit. Näitä ovat muun muassa kouluympäristössä esiintyvät arvot, asenteet, toimintatavat ja uskomukset. Piilo-opetussuunnitelmassa oppilaat oppivat asioita usein tiedostamatta varsinaisen opetussuunnitelman ulkopuolelta. (Jyväskylän yliopisto 2014.) Rasismia ja yhdenvertaisuutta käsiteltäessä olennaista onkin tiedostaa se, että opettajan työ on aina arvosidonnaista toimintaa, jolloin opettajan omat arvot ja maailmankatsomus heijastuvat opetukseen joko tiedostettuina tai tiedostamattomina toimintoina (Talib 2002, 88). Opettajat näyttävät omalla esimerkillään nuorille toimintatapoja ja siirtävät arvoja ja asenteita ehkä huomaamattaankin oppilaisiin. Myös Räsänen (2009, 39) tuo esiin, että opettajan ammatti on eettinen ammatti, johon liittyy vastuu kasvavasta nuoresta.

Vaikka opetussuunnitelmat ohjaavatkin opettajan työtä ja luovat raamit opetuksen sisällöille, voi opettaja halutessaan päättää ja vaikuttaa siihen, kuinka paljon mitäkin asiaa käsitellään. Opettajat mielletään helposti tiedollisiksi auktoriteeteiksi, jolloin sillä mitä he opettavat ja miten asiaa käsitellään, on merkitystä (Saarikoski & Kovero

2013, 23). Näin ollen opettajilla on mahdollisuus pyrkiä muuttamaan oman opetuksensa kautta koulussa vallitsevia asenteita ja rakenteita. Koulun opetuksessa ja vuorovaikutuksessa on mahdollista kyseenalaistaa eroja ja kannustaa yhdenvertaisuuteen. Nuoria voidaan myös osallistaa enemmän koulun toimintaan. (Gordon & Lahelma 2003, 297.)

Atlas Saarikoski ja Solja Kovero ovat julkaisseet vuoden 2013 lopussa normikriittistä kasvatusta koskevan *Älä olet! –Normit kuriin* -käsikirjan opettajille ja kasvattajille. Saarikosken ja Koveron (2013, 9) mukaan normikriittisyys on keino, jonka kautta opiskelijoiden yksilöllisyyttä, itsemääräämisoikeutta ja oikeutta turvalliseen opiskeluympäristöön kunnioitetaan. Normien kriittinen tarkasteleminen, syrjivien rakenteiden tunnistaminen ja pyrkimys niiden muuttamiseen ovat toimia syrjintää vastaan (mt., 11). Myös yleisesti kriittisessä pedagogiikassa tuodaan esiin, kuinka koulutus, rotu, luokka ja sukupuolijärjestelmä toimivat edelleen erottelevina tekijöinä länsimaisissa yhteiskunnissa. Ihmisen sosioekonominen tausta, kielitaito, sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen, uskonto ja toimintakyky vaikuttavat edelleen siihen, millaiseen asemaan ihmisen on mahdollisuus tulevaisuudessa päästä (Saarikoski & Kovero 2013, 34). Opettajan monikulttuurinen osaaminen onkin yksi tärkeimmistä oppilaiden syrjäytymistä ehkäisevistä tekijöistä. Opettajan tulee osata toimia monikulttuurisessa yhteiskunnassa ja kohdata sen asettamat odotukset (Talib 2002, 13).

Opettajat eivät voi kuitenkaan olla ainoita puuttujia koulussa esiintyvään etniseen syrjintään ja rasismiin. Rasisminvastaisessa toiminnassa täytyy olla mukana koko kouluinstituutio, mukaan lukien kouluhenkilökunta ja koulussa olevat oppilaat. Saarikoskea ja Koveroa (2013, 9) mukaillen turvallisen kouluympäristön järjestäminen on kaikkien kouluyhteisön aikuisten vastuulla. Myös kodin rooli rasismiin puuttumisessa ja rasistisiin asenteisiin vaikuttajina on merkittävä. Mikäli koti ei puutu nuorten rasistiseen käyttäytymiseen, voi opettajien ja muun kouluhenkilökunnan olla vaikea pyrkiä vaikuttamaan nuoren asenteisiin. Koti on nuorelle paikka, jossa nuori oppii ja omaksumaan arvoja ja asenteita. Näin myös rasistiset asenteet ja käsitykset opitaan usein kotona tai kavereilta (Airaksinen 2013). Koteihin on koulutuksen kautta kuitenkin vaikea vaikuttaa suoraan, eikä se ole toiminnan ensisijainen tarkoitus. Rasisminvastaisessa työssä on kuitenkin tärkeää tiedostaa työn lähtökohdat. Niinpä opettajien ja koulujen roolina onkin toimia koulussa nimenomaan tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen toiminnaksi.

nan esimerkkinä ja haastaa mahdollisesti kotoa tai kavereilta opitut toimintatavat ja arvot.

Opettajilta vaaditaan kuitenkin nykyään yhä enemmän. Opettajan koetaan olevan yhteiskunnallinen vaikuttaja, joka pystyy muuntautumaan koulua ja opetusta koskevien muutosten edessä. Samalla opettajan toivotaan olevan innovatiivinen, emotionaalisesti ja sosiaalisesti tasapainoinen ihminen. (Vuorikoski 2003, 17.) Opettaja mielletään monesti myös sillanrakentajaksi erilaisten ihmisten sekä vanhempien ja lasten välille (Räsänen 2009, 32). Opettajan monikulttuurisesta tai kulttuurienvälisestä kompetenssista puhutaan myös paljon (ks. Virta 2008, 56). Monikulttuuriseen kompetenssiin liittyvät tiedot ja taidot toimia erilaisissa vuorovaikutustilanteissa sekä oman kulttuurin ja siihen kuuluvien erityispiirteiden tunnistaminen. Kyse on koko työyhteisön toimintakulttuurista ja toimintakyvystä, jossa keskeistä on oikeudenmukaisuus ja tasa-arvoa edistävä toiminta. (em. 56-57.)

4 RASISMINVASTAINEN TYÖ JÄRJESTÖISSÄ

Suomessa monet kansalaisjärjestöt tuottavat erilaisia globaalikasvatusmateriaaleja ja järjestävät kouluvierailuja ja koulutuksia. Järjestöt tekevät myös yhteistyötä toistensa sekä esimerkiksi opettajankoulutuslaitoksien kanssa. Näin järjestöt pyrkivät tukemaan kouluja erilaisten globaaleiden asioiden käsittelyssä tuoden omaa osaamistaan ja asiantuntemustaan opettajien saataville. Rasisminvastainen toiminta näkyy järjestöissä lukuisten erilaisten kampanjoiden ja hankkeiden kautta. Tällä hetkellä muun muassa Suomen Planilla, Yhteiset lapsemme ry:llä, Suomen Punaisella Ristillä, Walter ry:llä ja Rauhankasvatusinstituutilla on aktiivista rasisminvastaista toimintaa. Nykyiset kampanjat pureutuvat erityisesti arkipäivän rasismiin, nuorten kokemusten esille tuomiseen ja vihapuheeseen puuttumiseen. Kansalaisjärjestöt pyrkivät tukemaan opettajia rasisminvastaisessa työssä lisäksi netin kautta erilaisten materiaalipankkien ja muiden virtuaalisten aineistojen avulla. Myös nuoria itseään aktivoivaa ja osallistavaa toimintaa on pyritty kehittämään. Tästä hyvänä esimerkkinä toimivat Planin Ei vihapuheelle -kampanja (joka on osa Euroopan Neuvoston kansainvälistä No hate speech -liikettä) ja siinä toimivat nuoret ihmisoikeusaktivistit sekä Walter ry:n nuoria

osallistavat kouluvierailut. Järjestötoimijat ovat siis kehittäneet toimintatapojaan ja tulleet näin entistä lähemmäksi globaalikasvatustoiminnan kohderyhmää, opettajia, oppilaita ja opettajaopiskelijoita.

Opettajien ja järjestöjen yhteistyö on vuosien mittaan lisääntynyt, ja muun muassa Räsänen (2009, 29) mukaan yhteistyö kansalaisjärjestöjen kanssa kuuluu osaksi opettajan nykyistä ammattitaitoa. Seuraavissa kappaleissa käsittelen tarkemmin järjestöjen roolia ja mahdollisuuksia opettajien tukemisessa sekä esittelen Rauhankasvatusinstituutin julkaiseman oppimateriaalikonaisuuden yhtenä rasismien käsittelyn menetelmänä.

4.1 Järjestöjen mahdollisuudet ja haasteet opettajien tukemisessa

Opettajien tukeminen rasisminvastaisessa työssä on tärkeää, sillä se vaikuttaa parhaimmillaan itse nuoriin ja tukee sitä kautta yhdenvertaisen ilmapiirin syntymistä ja rasismien vähentymistä kouluympäristössä. Se, miten rasismista puhutaan ja kuinka sitä käsitellään määrittää monesti sen, millaiset mahdollisuudet ihmisillä on kertoa kokemastaan syrjinnästä ja tämän kautta saada tukea kokemuksilleen (Souto ym. 2013, 9).

Järjestöjen vahvuutena opettajien ja kasvattajien tukemisessa on niiden suuri asiantuntijuus varsinkin globaalikasvatuksen saralla. Globaalikasvatusta tekeviä järjestöjä on Kepan mukaan yli 170, joista 134 tekee erityisesti ihmisoikeus- ja tasa-arvokasvatukseen liittyvää työtä (Kepa ry 2014). Kansalaisjärjestöt toimivat ruohonjuuritasolla, ja ne seuraavat aktiivisesti yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia ja ajan-kohtaisia ilmiöitä. Järjestöt toimivat monesti myös yhdessä, jolloin mahdollisuudet esimerkiksi rasismien kaltaisten laajojen teemojen käsittelyyn kasvavat entisestään. Yksi hyvä esimerkki tästä on Kepan koordinoima globaalikasvatusverkosto, joka koostuu tasa-arvo-, ihmisoikeus-, kehitys-, kulttuuri-, ympäristö- ja rauhankasvatusta tekevistä järjestöistä sekä muista toimijoista kuten opettajankoulutuslaitoksista (Kepa ry 2014). Jotta järjestöiden asiantuntijuutta voitaisiin hyödyntää lasten ja nuorten

kasvatuksessa mahdollisimman hyvin, tekevät järjestöt yhä enemmän yhteistyötä opettajien, koulujen ja opettajankoulutuslaitosten kanssa.

Vaikka opettajien ja kansalaisjärjestöjen välistä yhteistyötä tehdään jo paljon, ei yhteistyö ole kuitenkaan aina helppoa. Ongelmana tuntuu edelleen olevan se, etteivät kansalaisjärjestöjen tuottamat materiaalit, koulutukset tai kouluvierailut löydy tietään aina kouluun asti, vaikka tähän on viime vuosina panostettu. Tämä johtuu muun muassa siitä, ettei järjestötoimijoilla tai kouluilla ole aina riittäviä resursseja yhteistyön toteuttamiseen. Lyhytkestoiset projektirahoitukset eivät mahdollista pitkäjänteistä yhteistyötä. Tällöin esimerkiksi kouluihin jokin jo markkinoitu toiminta voidaan joutua perumaan hankerahoituksen loppumisen takia. (Holm & Törnroos 2012, 55.) Järjestöt ovat monin osin riippuvaisia koulujen ja kuntien tuesta, ja ilman kuntien apua tai lisärahoitusta on toiminta hankala järjestää.

Haasteena opettajien ja järjestöjen yhteistyölle voidaan nähdä myös se, että opettajat ovat monesti kiireisiä, ja osa opettajista voi kokea esimerkiksi rasismien käsittelyn ylimääräisenä työnä, vaikka se liittyykin kiinteästi opetussuunnitelmassa määriteltyihin tavoitteisiin ja arvopohjaan. Kaikki opettajat eivät ole välttämättä motivoituneita globaalikasvatuksen toteuttamiseen, jolloin rasismien käsittely koulussa voi olla entistä hankalampaa. Aikaisemmin yhteistyön hankaluuteen on voinut lisäksi vaikuttaa se, että opettajat ovat kokeneet järjestöjen tuottamat materiaalit pedagogisesti heikoiksi, ja näin opettajille on materiaalien käytöstä koitunut lisätyötä. Nykyään menetelmien merkitys on kuitenkin alettu ymmärtää, ja erityisesti globaalikasvatusta tekevissä järjestöissä toimii paljon opettajia ja pedagogeja. Kansalaisjärjestöt voidaan nähdä toimivan tiettyjen sisältöjen osalta myös pedagogisina edelläkävijöinä käyttäessään muun muassa runsaasti toiminnallisia menetelmiä, taidekasvatusta, draamaa jne.

Järjestöjen ja koulujen yhteistyöstä on kuitenkin paljon hyviä tuloksia, joista yhtenä esimerkkinä toimii tällä hetkellä viiteen Suomen eri kuntaan jalkautunut ja osittain jo omillaan toimiva Maailmankoulu-globaalikasvatushanke ja siinä oleva globaaliopettajien verkosto. Hyvät järjestökokemukset edesauttavat koulujen ja järjestöjen yhteistyön jatkuvuutta ja leviämistä edelleen.

4.2 Rauhankasvatusinstituutin rasismien- ja antisemitismien vastainen oppimateriaali käytännön menetelmänä

Opinnäytetyöni tilaaja Rauhankasvatusinstituutti RKI ry. on pyrkinyt tukemaan opettajia ja kasvattajia rasismien käsittelyssä alun johdannossa (ks. 1.2) mainitsemiini toimintojen lisäksi julkaisemalla rasismia ja antisemitismia käsittelevän oppimateriaalin. Oppimateriaali koostuu kahdesta erillisestä vihkosta, jotka molemmat pohjautuvat OSCE:n/ODIHR:n ja Amsterdamin Anne Frank Housen yhteistyössä usean Euroopan maan asiantuntijan kanssa aikaisemmin laatimaan materiaaliin. Oppimateriaalin teossa yhteistyökumppaneina ovat olleet myös Helsingin yliopiston Hiljaisuuden kulttuurit –tutkimusryhmä sekä Opetus- ja Kulttuuriministeriö, joka on tukenut materiaalin toteutusta rahallisesti. Erityisesti Vihko 2:ssa näkyy myös nuorten osallistaminen materiaalin tekoon. Oppimateriaalin tekemisessä ovat olleet mukana joukko monikulttuurisista taustoista tulevia nuoria, joiden mielipiteet, kokemukset ja ajatukset rasismista, ennakkoluuloista ja yhdenvertaisuudesta toimivat yhtenä oppimateriaalin lähtökohdistana.

Kyseessä oleva rasismia ja antisemitismia käsittelevä oppimateriaali on tarkoitettu yläkouluun ja toiselle asteelle käytettäväksi erityisesti historian, elämänskatsomustiedon ja yhteiskuntaopin tunneilla. Molemmissa vihoissa käsiteltävät asiat on mietitty niin, että ne vastaavat opetussuunnitelmassa määritellyjä oppiainekohtaisia tavoitteita. Tarkoituksena on, että opettajat voisivat hyödyntää valmista oppimateriaalia suoraan opettamansa aineen tunneilla. Materiaalin ensimmäisessä vihossa Vuosisatojen vaino käsitellään rasismia linkittäen rasismien juuret historiaan ja kansainvälisiin konteksteihin. Toisessa vihossa Vihko 2: Ennakkoluuloja – minullako? materiaali pureutuu ennakkoluuloihin ja rasismiin yleisesti, nuorten arkipäivän tasolla. Oppimateriaalissa tilanteet, ilmiöt ja tapahtumat on pyritty linkittämään Suomessa oleviin tapahtumiin ja ilmiöihin. Suomen rooli esimerkiksi toisessa maailmansodassa on pyritty tuomaan esille ja tätä kautta liittämään materiaalin sisällöt Suomen historiaan. Materiaalissa rasismia, antisemitismia on käsitelty tekstin, havainnollistavien kuvien ja osallistavien tehtävien kautta.

5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS JA MENETELMÄT

Varsinaisen tutkimuksellisen osuuden opinnäytetyöstäni toteutin soveltaen laadullisessa tutkimuksessa yleisesti käytettyjä menetelmiä. Kyseessä oli varsinaista tutkimusta suppeampi selvitys, jonka kautta tuotin tietoa Rauhankasvatusinstituutin toiminnan kehittämiseksi ja arvioimiseksi. Päädyin käyttämään laadullisia menetelmiä opinnäytetyöni aineistonhankinnassa, sillä laadullisella aineistolla pyritään aiheen syvällisempään ymmärtämiseen. Laadullisessa tutkimuksessa aihetta pyritään tutkimaan kokonaisvaltaisesti keräämällä tietoa omien havaintojen ja ihmisten kanssa käytävien keskusteluiden kautta. Lähtökohtana ei siis ole teorian tai hypoteesien testaaminen, kuten määrällisessä tutkimuksessa, vaan ns. odottamattomien seikkojen selvittäminen ja aiheen mahdollisimman kokonaisvaltainen ja monipuolinen ymmärtäminen ja tarkastelu. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2001, 155.)

Laadullisessa tutkimuksessa tyypillisiä aineistonkeruumenetelmiä ovat teemahaastattelu, osallistuva havainnointi, ryhmähaastattelut sekä erilaisten dokumenttien ja tekstien diskursiiviset analyysit (Hirsjärvi ym. 2001, 155). Laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmistä päädyin omassa työssäni teemahaastatteluihin. Valitsin teemahaastattelut siitä syystä, että toivoin teemahaastatteluiden mahdollistavan myös haastattelukysymysten ulkopuolisten ideoiden ja ajatusten esilletuomisen. Teemahaastattelut ovat suosittu haastattelumuoto laadullista aineistoa kerätessä, sillä niiden kautta voidaan saada laajasti tietoa käsiteltävästä aiheesta (Eskola & Vastamäki 2010, 26). Teemahaastattelussa aiheeseen pyritään johdattelemaan luontevan keskustelun kautta. Käsiteltävät aihepiirit, teema-alueet, on kuitenkin etukäteen määriteltävä (mt., 28). Teemahaastattelu menetelmänä antoi minusta tarpeeksi vapautta puhua rasismista ja rasisminvastaisesta työstä kuitenkin niin, että tutkimuskysymysten kannalta olennaiset asiat tulivat ilmi.

Laadulliseen aineistoon liittyvät kuitenkin aina tutkijan omat arvot, eikä objektiivisuutta voida samaan tapaan kuin määrällisessä tutkimuksessa saavuttaa. Laadullinen aineisto perustuu aina loppujen lopuksi tutkijan tai tässä tapauksessa selvityksen tekijän tulkintoihin ja havaintoihin ja on näin omanlaisensa kuvaus kyseisestä aiheesta tai ilmiöstä. (Hirsjärvi ym. 2001, 152.)

5.1 Teemahaastattelut opinnäytetyön perustana

Opinnäytetyöni pohjana toimivat yhteensä kuudelle opettajalle tekemäni teemahaastattelut. Etsin haastateltavia opettajia ja kasvattajia erityisesti niiden opettajien joukosta, jotka olivat osallistuneet Rauhankasvatusinstituutin oppimateriaalia käsittelevään ”Ennakkoluuloja – minullako?” -koulutukseen. Tämän lisäksi lähetin sähköpostikyselyitä RKI:n Maailmankoulu-globaalikasvatushankkeen sähköpostilistalla oleville opettajille ja kasvattajille, joiden arvelin toimivan pääkaupunkiseudulla. Osan haastateltavista sain hankittua tilaajan vinkistä ottamalla suoraan yhteyttä muutamaan opettajaan, joiden tiedettiin käyttäneen oppimateriaalia osana opetusta ja joita aihe muutenkin kiinnosti. Opettajien tavoittamisessa olin yhteydessä lisäksi muutamaan koulu-sihteeriiin, jotka välittivät haastattelupyyntöä (liite 1) eteenpäin.

Haastateltavia opettajia oli erittäin hankala tavoittaa, minkä takia opinnäytetyöni aineiston määrä jäi toivottua pienemmäksi. Haastateltavien määrään vaikutti muun muassa se, etteivät kaikki Rauhankasvatusinstituutin koulutukseen osallistuneet opettajat olleet ehtineet vielä käyttää oppimateriaalia. Materiaalin käyttö oli kuitenkin opinnäytetyön aiheen huomioon ottaen olennainen osa haastattelujen sisältöä ja kysymyksiä, jolloin haastateltavista rajautuivat pois ne opettajat ja kasvattajat, jotka eivät olleet ehtineet käyttää kyseistä materiaalia osana opetustaan. Yksi ns. välillinen tulos opinnäytetyöstäni onkin se, ettei suurin osa Rauhankasvatusinstituutin Turussa lokakuussa 2013 järjestämään koulutukseen osallistuneista opettajista ollut ehtinyt käyttämään kyseistä oppimateriaalia. Oppimateriaalin käyttämättömyyden syyksi mainittiin muun muassa resurssien puute. Lisäksi se, ettei oppimateriaaliin liittyviä kursseja ollut ehtinyt vielä toteutua syksyllä järjestetyn koulutuksen jälkeen, vaikutti opettajien mahdollisuuksiin hyödyntää materiaalia osana opetusta.

Haastateltavia etsiessäni yksi opettaja halusi vastata rasisminvastaista työtä koskeviin kysymyksiin sähköpostitse, vaikkei itse materiaalia ollut vielä ehtinytkään käyttämään. Opinnäytetyön analysointivaiheessa päätin kuitenkin jättää kyseisen opettajan vastaukset pois aineistosta ja lopullisesta analyysistä, vaikka kyseisen opettajan vas-

taukset tukivat muita haastatteluja ja haastateltavien ajatuksia rasismista ja rasisminvastaisesta työstä koulussa. Sähköpostiaineisto on kuitenkin aineistona yksilöhaastattelua selvästi suppeampi ja koen että vastausten mukaan ottaminen olisi voinut mahdollisesti vääristää opinnäytetyöni tuloksia, sillä oppimateriaalia ja sitä koskevaa aineistoa olisi näin ollut vähemmän.

Haastattelut toteutettiin yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta yksilöhaastatteluina ja ne olivat kestoltaan puolesta tunnista tuntiin. Koska haastateltavat tulivat eri puolilta Suomea, toteutin haastattelut Helsingin ja Varsinais-Suomen alueella. Lähetin haastattelupyynnön yhteensä n. 70 opettajalle ja kasvattajalle ja lopulta haastateltaviksi päätyi 6 opettajaa yläkoulusta ja lukiosta sekä yksi globaalikasvatuksen suunnittelija sosiaali- ja terveysalan ammattioppilaitoksesta. Koska virallisesti suunnittelijana toimiva henkilö opettaa muun työnsä ohessa monikulttuurisuuteen liittyvää kurssia, koin hänet haastateltavaksi sopivaksi henkilöksi. Jotta haastateltavien anonymiteetti säilyisi, käytän haastattelijoihin viitatessani kuitenkin yleisesti termiä ”opettaja”. Kaikki haastatellut opettajat olivat käyttäneet oppimateriaalia osana opetustaan.

Teemahaastatteluiden avulla selvitin sitä, mitä mieltä opettajat ovat olleet Rauhankasvatusinstituutin rasismin- ja antisemitismin vastaisesta oppimateriaalista, miten he ylipäättään näkevät ja kokevat rasisminvastaisen työn ja oman roolinsa rasisminvastaisen työn toteuttajina koulussa sekä millaista tukea he toivoisivat rasismin käsitteilyyn koulussa niin järjestöiltä kuin kouluilta. Teemahaastatteluiden tukena toimi kysymysrunko, jonka laadin itse sekä muokkasin tilaajan kommenttien pohjalta tutkimusongelmaa paremmin palvelevaksi. Haastattelun kysymysrunko koostui neljästä teemasta, joista ensimmäinen koski opettajan taustaa (missä opettaa, mitä ainetta ja toimiiko opettaja ryhmäohjaajana/luokanvalvojana), toinen Rauhankasvatusinstituutin oppimateriaalia ja sen arviointia, kolmas rasismia ja rasisminvastaista työtä koulussa sekä neljäs ja viimeinen osio järjestöjen ja koulun roolia ja tukea. Tein kysymysrungon itselleni muistilistaksi ja varsinaisessa haastattelutilanteessa pyrin käymään aihetta läpi teemoittain vapaan keskustelun omaisesti. Teemahaastatteluiden avulla pyrin saamaan esille myös ns. hiljaista tietoa. Haastatteluissa käytetty kysymysrunko löytyy liitteenä opinnäytetyön lopusta.

Nauhoitin haastattelut haastateltavien luvalla, ja litteroin eli puhtaaksikirjoitin kunkin haastattelun erikseen heti haastattelutilanteen jälkeen. Päädyin melko tarkkaan litterointiin kuitenkin jättämällä pois yskäisyt ja muut keskusteluun kuulumattomat ään-
nähdykset sekä esim. sanan ”niinku” turhat toistot. Litteroin myös hieman vapaammin omat kysymysosuuteni ja lyhyet keskustelupätkät, jotka menivät täysin opinnäytetyöni aiheen ulkopuolelle.

Varsinaisen aineiston analysoinnin aloitin tarkastelemalla aineistoa kolmen otsikon/teeman avulla. Nämä teemat olivat oppimateriaali, rasismi ja rasisminvastainen työ sekä järjestöjen ja koulujen tuki ja toiveet. Tämän jälkeen jatkoin lukemalla haastattelulitterointeja uudelleen ja uudelleen kunnes aineistosta alkoi nousta esiin muita haastatteluja yhdistäviä teemoja tai ajatuksia. Kirjasin ylös eri teemojen alle huomiotani, minkä jälkeen teemoittelin vielä aineistosta nousseet asiat numerojärjestykseen ja erotin eri asioita koskevat kohdat litterointitulosteisiin eri väreillä. Käytin analyysin apuna myös erilaisia mind map- ajatuskarttoja ja asialistoja.

5.2 Selvityksen luotettavuus, laatu ja eettisyys

Selvityksen luotettavuutta ja yleistettävyyttä pohtiessa puhutaan monesti aineiston kylläntymisestä ja saturaatiopisteestä. Omasta mielestäni tekemäni haastattelut saavuttivat tämän saturaatiopisteen, sillä haastattelujen edetessä alkoivat toistumaan osittain samat teemat ja ajatukset.

Haastateltavien otanta Etelä-Suomen ja Varsinais-Suomen opettajista on kuitenkin niin suppea, etten millään muotoa voi yleistää vastauksia koskemaan kaikkia tällä alueella koskevia katsomusaineiden opettajia. Rauhankasvatusinstituutilla ei ole tarkkaa lukua myöskään siitä, kuinka moni opettaja on mahdollisesti käyttänyt oppimateriaalia osana opetusta, jolloin siitäkin näkökulmasta opinnäytetyön tulosten yleistäminen käsittämään laajempaa opettajakuntaa on mahdotonta.

Opinnäytetyöni selvityksen kautta voidaan kuitenkin saada suuntaa-antavaa tietoa opettajien ja kasvattajien käsityksistä ja käyttökokemuksista niin oppimateriaaliin kuin

yleisemmin rasisminvastaiseen työhön liittyen. Aineiston pienen otannan takia opin-
näytetyötä ei voida yleistää koskemaan kaikkia oppimateriaalia käyttäneitä opettajia.
Olemassa olevien haastatteluiden kautta voidaan kuitenkin osoittaa huomioita mate-
riaalin käyttöön liittyen ja opettajien tämänhetkisiin näkemyksiin rasismiin ja rasismin-
vastaiseen työhön koulussa.

Haastattelujen analysointivaiheessa pyrin käymään aineistoa läpi hyvin moneen ker-
taan, jotten tekisi omia päätelmiä aineistosta tai väärentäisi aineistosta esiin tulleita
asioita. Lisäksi haastatteluissa pyrin antamaan haastateltavalle tilaa vastata kysy-
myksiin juuri omista ajatuksista lähtien. Omilla jatkokysymyksillä tai johdattelevilla
kysymyksillä pyrin ainoastaan tarkentamaan haastateltavan ajatuksia tai etsimään
vastausta juuri tiettyyn asiaan.

Selvityksen eettisyyttä pohtiessa nostan esiin, että tein jokaisessa haastattelussa
selväksi sen, ettei haastateltavien nimiä mainita opinnäytetyössäni. Pyrin toteutta-
maan haastattelut ajankohdasta ja tilasta riippumatta mahdollisimman samankaltaisi-
na. Kahta ensimmäistä haastattelua lukuun ottamatta en antanut haastattelukysy-
myksiä haastateltaville ennakoon. Päädyin jättämään haastattelurungon pois lopuil-
ta haastateltavilta, sillä koin, että haastattelurungossa valmiina olleet kysymykset ra-
jasivat teemahaastattelulle tyypillistä vapautta keskusteluun ja siten niin sanotun hil-
jaisen tiedon esille tuomista haastattelussa. Vaikka muut opettajat eivät saaneetkaan
kysymyksiä ennakolta tietoonsa, ei se omien havaintojen mukaan vaikuttanut nega-
tiivisesti haastateltavien vastauksiin, vaan päinvastoin antoi haastateltaville enem-
män vapautta lähestyä aihetta.

Haastatteluiden vastauksiin saattoi vaikuttaa kuitenkin se, ettei minulla ollut juuri ai-
kaisempaa kokemusta kasvokkain toteutetuista haastatteluista. Holm & Törnroos
tuovat esiin opinnäytetyössään (2012, 29), että haastattelutaidot parantuivat haastat-
teluiden edetessä, ja mitä enemmän haastatteluja teki, sitä luontevammaksi toiminta
haastattelussa muodostui. Haastatteluiden loppuvaiheessa esimerkiksi tarkentavien
kysymysten esittäminen oli helpompaa, mikä on tärkeä huomio haastatteluiden luo-
tettavuuden arvioinnissa (mt., 29). Kuten Holmilla ja Törnroosilla, myös omat haastat-
telutaitoni paranivat haastatteluiden edetessä. Näin ollen en ole välttämättä saanut

ensimmäisistä haastatteluista kaikkea mahdollista irti verraten viimeisiin haastatteluihin.

Opinnäytetyöni toimii lisäksi tilaustyönä Rauhankasvatusinstituutille, mitä on syytä pohtia selvityksen eettisyyttä mietittäessä. Kaikki opinnäytetyössäni haastatellut opettajat tiesivät työn toimivan tilaustyönä Rauhankasvatusinstituutille ja että selvityksen kautta kerättyä tietoa käytetään Rauhankasvatusinstituutin toiminnan kehittämiseen (liite 1). On kuitenkin vaikea arvioida, onko tieto työn tilaajasta vaikuttanut selvityksestä saatuihin tuloksiin. Onko esimerkiksi negatiivista palautetta ollut vaikeampi antaa, ja kuinka vapaasti opettajat ovat pystyneet keskustelemaan rasismista?

Myös tutkijan henkilökohtaisella suhteella tutkittavaan asiaan tai ilmiöön on merkitystä (Rastas 2007, 14). Itselläni on paljon läheisiä ystäviä, jotka ovat omassa elämässään joutuneet kokemaan rasismia ja syrjintää varsinkin kouluiässä. Omien opintojeni myötä suuntautuessani monikulttuuriseen ja kansainväliseen työhön, rasismin teemat ovat tulleet entistä lähemmäksi. Tutkiessani kuitenkin ilmiötä, jossa olen vaaleaihoisen naisen asemassa katsomassa tilannetta niin sanotusti ulkopuolisen silmin, minun täytyy ottaa huomioon se, etten välttämättä ymmärrä kaikkea rasismin kokemuksiin ja sen todentumiseen liittyviä seikkoja. Lisäksi yhteisöpedagogiopiskelijana en ole suoraan kouluympäristön asiantuntija. Tämä saattaa vaikuttaa opinnäytetyössäni tekemiini johtopäätöksiin ja haastatteluissa tärkeäksi kokemiini asioihin. Toisaalta koulumaailman ulkopuolelta tarkastelemisessa voi olla minulle myös hyötyä, sillä pystyn arvioimaan ja pohtimaan asioita ehkä hieman erilaisesta näkökulmasta kuin koulumaailman paremmin tuntevat ihmiset.

6 TULOKSET JA ANALYYSI

Rasisminvastaista työtä käsiteltiin haastatteluissa niin Rauhankasvatusinstituutin julkaiseman materiaalin ja sen käytön kuin opettajan oman roolin ja toiminnan kautta. Opettajat kokivat rasismiin puuttumisen tärkeäksi ja aiheen käsittelyn olennaiseksi osaksi sekä katsomusaineiden että myös muiden aineiden opetusta. Haastatteluissa

keskeisiksi asioiksi muodostuivat opettajan tärkeä rooli ja vastuu rasismien käsittelijänä, opettajien ja oppiaineiden välisen yhteistyön lisääminen sekä keskustelevat ja oppilaslähtöiset menetelmät. Opettajat olivat yleisesti erittäin tyytyväisiä RKI:n oppimateriaaliin, ja he kokivat sen helpoksi hyödyntää. Oppimateriaalin neutraali ja oppilaslähtöinen tyyli lähestyä asioita koettiin toimivaksi ja sopivaksi rasismien käsittelyyn. Oppilaiden asenteisiin vaikuttaminen puhutti myös paljon. Opettajat pohtivat muun muassa sitä, miten rasismia ja ennakkoluuloja voitaisiin käsitellä niin, että oppilaat heräävät oikeasti ajattelemaan asiaa. Toisaalta osaa opettajista mietitytti myös se, miten ottaa huomioon oppilaat, joita aihe koskettaa henkilökohtaisella tasolla ja miten välttää erilaisuuden korostaminen.

Seuraavissa kappaleissa kerron tarkemmin haastatteluissa esiin nousseista asioista ja analysoin opettajien vastauksia olemassa olevaan tietoperustaan pohjaten. Olen pyrkinyt aineistolähtöiseen analyysiin, jolloin kappaleiden teemat on nostettu haastatteluissa esiin nousseista asioista. Esitän tekstissä haastattelijoiden suorat ajatukset ja lainaukset haastattelumateriaalista omina sisennettyinä virkkeinä ja kappaleina. Omat pohdintani olen pääasiasiassa jättänyt vasta seuraavaan johtopäätöksiä ja kehittämistä koskevaan lukuun 7. Opettajiin viitatessani olen lisäksi merkinnyt sulkujen sisään numerolla asian maininneiden tai asiaa muuten esiin tuoneiden opettajien määrän.

6.1 RKI:n oppimateriaali monipuolisena tukena rasismien käsittelyssä

Yksi merkittävä osa haastatteluista koski Rauhankasvatusinstituutin oppimateriaalia, sillä se liittyy kiinteästi opinnäytetyöni tavoitteisiin ja tutkimuskysymyksiin. Opettajat kertoivat oppimateriaalin olleen hyödyllinen, ja kaikki haastateltavat olivat yleisesti tyytyväisiä materiaaliin. Haastatteluista saadun tiedon mukaan oppimateriaalia oli käytetty pääosin lukion pakollisilla kursseilla ja yläkoulussa osana historian ja elämäntutkimuksen opetusta. Lukiossa oppimateriaalia oli hyödynnetty uskonnon, psykologian ja elämäntutkimuksen tunneilla. Kaksi opettajaa arvioi oppimateriaalin hyödyntämisen kuitenkin mahdolliseksi myös muissa opettamisissaan katsomusaineissa tai muilla saman oppiaineen kursseilla.

Kukaan haastateltavista opettajista ei ollut käyttänyt oppimateriaaleja kokonaan, vaan materiaalista oli hyödynnetty yksittäisiä osioita, kuvia ja tehtäviä tukemaan muuta opetusta. Materiaalista oli myös otettu yleisesti vinkkejä ja ideoita omaan opetukseen. Materiaalin käyttötapa oli kaiken kaikkiaan hyvin opettajakohtaista, minkä vuoksi myös se, mistä opettajat yleisesti pitivät materiaalista, erosi hieman jokaisen haastateltavan kohdalla. Opettajat näkivät materiaalin toimivuuden riippuvan täysin omasta opetustyylistä ja opetettavasta aineesta, ja näin ollen materiaalia oli hankala arvioida kokonaisuutena sekä pohtia sitä, onko siitä jäänyt puuttumaan jotakin.

Haastatteluiden perusteella voidaan päätellä, että materiaali soveltui haastateltujen opettajien mukaan hyvin monipuolisesti eri oppiaineiden opetukseen ja opettajan erilaisiin opetustyylihin. Vaikka jokaisella opettajalla on varmasti oma tyyliinsä opettaa, löysi jokainen materiaalista osia ja ideoita, joita opetuksessa pystyi hyödyntämään. RKI:n oppimateriaalia voi siis haastatteluista saadun tiedon perusteella soveltaa monissa eri katsomusaineissa riippumatta opettajan omasta opetustyylistä.

Oppimateriaaleista rasismia ja monikulttuurisuutta yleisemmällä tasolla käsittelevä Vihko 2 oli selvästi suosituampi. Haastatteluiden perusteella Vihko 2 näytti soveltuvan paremmin yleisesti kaikkien katsomusaineiden opetukseen, kun taas Vihko 1:n katsottiin sopivan eniten historian opetukseen siinä korostuneen historiallisen näkökulman vuoksi:

”mä oon ainakin ymmärtänyt sen niin et tavallaan tää sininen vihko tai vihertävä vihko on nimenomaan tällanen historiallinen painotus ja täs toises punasessa vihkossa on enemmän tavallaan sellasta ilmiölähtöstä materiaalia niin se on mulle soveltunu jotenkin paremmin” (H5)

Erityisesti materiaalien pyrkimys herättää ja haastaa opiskelijat omakohtaiseen pohdintaan ja keskusteluun aiheeseen liittyvistä teemoista koettiin hyväksi. Materiaalin tapa lähestyä ja käsitellä rasismia, ennakkoluuloja ja yhdenvertaisuutta oppilaiden omista lähtökohdista ja ajatuksista käsin oli opettajien mielestä toimiva:

”mä oon pitänyt että et se että tämä kakkosvihko niin haastaa siihen omakohtaseen pohdintaan että et se on kuitenkin jotenkin ihan hirveen

tärkeitä et se materiaali on jotenkin sellanen et se pakottaa tai herättää niinku sen nuoren ite miettimään niit asioita et se niinku on kyl tosi tärkeä ominaisuus tätä vihkoa” (H3)

Erilaisiin menetelmiin liittyen monet haastateltavista opettajista (4) kertoivat käyttäneensä ja hyödyntäneensä materiaalissa olevia kuvia. Kuvien käyttöä perusteltiin muun muassa sillä, että ne toimivat hyvänä pohjana keskustelulle ja aiheeseen orientoitumiseen. Neljä (4) opettajaa kuudesta (6) oli lisäksi hyödyntänyt oppimateriaalia antamalla materiaalin oppilaille lähdeaineistoksi ryhmä- ja verkkotehtäviin. Materiaalin käyttöaste vaihteli opettajasta riippuen muutaman tunnin käytöstä materiaalin hyödyntämiseen monilla eri kursseilla.

Rasismien käsittelyssä helpoimmaksi tavaksi osoittautuivat keskustelevat ja oppilaslähtöiset menetelmät. Monien haastateltavien vastauksissa toistui, että asioita on parasta käsitellä oppilaiden omista lähtökohdista käsin ja linkittämällä aihe johonkin ajankohtaiseen ilmiöön tai tilanteeseen. Asioiden käsittely koettiin mielekkääksi keskusteluiden ja kokemusten kautta, joissa erilaiset case-esimerkit toimivat hyvin. Myös Törmä (2003a, 102) on todennut, että opiskelijoiden on usein helpompi ymmärtää toistensa kokemuksia ja merkityksiä opettajan oman näkökulman sijaan. Keskustelevan opetuksen kautta oppilailla ja opettajilla on myös runsaasti mahdollisuuksia testata omia merkityksiä ja saada palautetta. Törmän mainitseman ”merkityksellisen oppimisen” edellytyksenä on se, että oppilas pääsee itse ainakin osittain vaikuttamaan opetettavaan asiaan ja kokee opiskelun tavoitteet ja toimintatavat mielekkäiksi. Tämän kautta oppilas myös sitoutuu yhteiseen oppimisprosessiin ja opetettavaan asiaan. (mt., 102–103.) Opettajien mielestä tärkeää rasismien ja yhdenvertaisuuden käsittelyssä on saada aihe linkitettyä myös nuorten omaan arkipäivään. Tällaista opetustyyliä Rauhankasvatusinstituutin oppimateriaalin todettiin tukevan hyvin.

Aineistosta on pääteltävissä, että avoimen keskustelun ja oppilaslähtöisten menetelmien lisäksi rasismia ja ennakkoluuloja on hyvä käsitellä toiminnallisesti. Kukaan opettaja ei suoraan nostanut esiin oppimateriaalissa olevia yksittäisiä toiminnallisia tehtäviä. Haastatteluaineiston perusteella materiaalia hyödynnettiin kuitenkin muun muassa tausta-aineistona opiskelijoiden ryhmätöissä, joissa opiskelijat tekivät erilaisista aiheista materiaalia apuna käyttäen esitelmiä sekä kertaustyyppisessä pe-

lissä, jossa etsittiin vastauksia historian kurssilla käytyihin asioihin. Opettajat olivat siis itse soveltaneet oppimateriaalia ja hyödyntäneet sitä toiminnallisesti. Yksi opettaja mainitsi myös ”Askel eteen” -harjoituksen yhtenä esimerkkinä toiminnallisesta tavasta käsitellä aihetta.

6.2 Rasisminvastaisen työn mutkattomuus opetuksessa

Yleisemmin rasismiin ja rasisminvastaiseen työhön opettajilla oli paljon sanottavaa ja aihe tuntui kiinnostavan heitä. Rasismin käsittely katsomusaineiden opetuksessa koettiin linkittyvän suoraan oppiaineiden sisältöihin ja rasismiin puuttumisen kuuluvan itsestään selvästi opettajan työhön ja siihen liittyvään vastuuseen.

Erityisen mielenkiintoista oli, että yhtä opettajaa lukuun ottamatta, haastateltavat toivat esiin omista ennako-oletuksista poiketen, ettei rasismin käsittely tai rasismiin puuttuminen koulussa ole erityisen vaikeaa. Rasismin käsittelyn nähtiin soveltuvan hyvin katsomusaineiden ja erityisesti etiikan opetukseen. Haastateltavien (3) mielestä rasismia ja yhdenvertaisuutta tulisi käsitellä rohkeammin ja enemmän myös muiden kuin katsomusaineiden opetuksessa. Tämä on mielenkiintoista muun muassa siitä syystä, että tuoreet nuorisotutkimukset (ks. Rastas 2007; Kivijärvi & Honkasalo 2010) tuovat esiin, että aikuisten voi olla monesti hankala käsitellä rasismia tai keskustella siitä nuorten kanssa. Kivijärven ja Honkasalon (2010, 268) mukaan toisin kuin nuoret, aikuiset kokevat rasismiin puuttumisen vaikeaksi ja paikoitellen väistävät velvoitteen käsitellä rasismia nuorten kanssa.

Rasismin käsittelyn ”helppous” voi aineiston perusteella liittyä ainakin osittain siihen, että kaikkien opettajien mielestä aihe linkittyy suoraan omaan oppiaineeseensa. Aiheen käsittelyä ei tarvitse muutenkaan perustella, sillä aiheesta mainitaan myös opetussuunnitelmissa (ks. OPH 2003 & OPH 2004). Yksi haastateltava toi esimerkiksi esiin, että jos opettaja on opetussuunnitelmien kanssa samaa mieltä, niin ei rasismin käsittelyssä ole silloin ainakaan siinä suhteessa ongelmaa. Haastatellut opettajat olivat aineiston perusteella myös selvästi perehtyneitä aiheeseen ja tiesivät rasismista ja siihen liittyvistä ajankohtaisista asioista, mikä varmasti vaikuttaa asian käsittelyn

helppouteen. Oman tulkintani mukaan opettajat tiedostivat myös roolinsa arvokasvat-
tajana ja olivat pohtineet omalta osaltaan omien mielipiteidensä merkitystä ja vaiku-
tusta opetettavasta aiheesta. Myös koulun koettiin tukevan aiheen käsittelyssä, mikä
voi osaltaan vaikuttaa opettajan asennoitumiseen rasismien käsittelyyn. Koulujen tues-
ta kerron lisää kappaleessa 6.4.

Haastateltavien (3) mielestä rasismien käsittelyyn liittyvät haasteet ja vaikeudet voivat-
kin yleisesti johtua siitä, ettei opettajalla ole tarpeeksi tietoa aiheesta, hän ei osaa
käyttää oikeita termejä tai ei ole varma omista arvoistaan tai mielipiteistään. Tämä
tulee esiin mielestäni hyvin seuraavasta aineisto-otteesta:

”Se haastavuus voi johtua siitä et jos on riittävästi tietoo siitä asiasta nii sil-
le se voi olla haastavaa jolla sitä tietoo ei oo mut jos tukeutuu näihin his-
toriallisiin ilmiöihin nii niissä se tuki on suurempaa just siin materiassa ja
siin et siihen on itse tutustunu [---] ja tietenkin siin on sit se et täytyy itsel-
lä olla selkeet käsitykset asioista et pystyy niit asioita käsittelemään ja
opettamaan... et sul on oma vankka mielipide tai semmonen näkemys
siitä asiasta niin silloin sä voit” (H2)

Mielenkiintoista tässä opettajan vastauksessa on mielestäni juuri se, kuinka siitä hei-
jastuu opettajan kokemus rasismien käsittelyn helppoudesta ja tietyllä tavalla yksinker-
taisuudesta. Haastateltu opettaja avaa vastauksessaan myös sitä, miten opettajan
mielipiteet ja arvot vaikuttavat opetukseen. Tätä teemaa käsittelen kuitenkin tarkem-
min seuraavassa kappaleessa 6.3.

Haastateltavien omalla kohdalla rasisminvastaisen työn haasteiksi nostettiin muun
muassa se, miten aiheesta voi keskustella nuorten kanssa niin, että nuori oikeasti
alkaa ajatella aihetta moraalin ja etiikan kannalta (2), miten nuorten asenteisiin voi
oikeasti vaikuttaa (1), miten ylipäättään järjestää opetuksen sisällöt (miten valita oike-
at menetelmät ja mitä priorisoida) (1) ja miten rasismia voisi käsitellä loukkaamatta
ketään tai korostamatta oppilaiden erilaisuutta (1).

”Ei sitä [rasismia] mun mielest oo vaikee käsitellä mut sit se toinen ky-
symys on se et pystytääks sitä miten käsitteleen sillee et se oikeesti kos-
kettaa sitä nuorta et se niinku tavallaan pysähtyy siit omasta arjestaan ja
eläytyy toisen asemaan..” (H3)

Tämä aineisto-ote on tärkeä erityisesti siitä syystä, että se tuo esiin sen, että asenteisiin vaikuttaminen on todella vaikeaa. Globaalikasvatuksessa ja rasismien käsittelyssä yksi tärkeimmistä tavoitteista on kuitenkin loppujen lopuksi vaikuttaa asenteisiin niin, että yhdenvertaisuus tulisi niin koulumaailmassa kuin yleisesti arjessa ja koko elämässä kantavaksi arvoksi. Yhdenvertaisuuden edistäminen lukee myös perus- ja lukio-opetuksen opetussuunnitelmissa. Vaikka rasismia ja ennakkoluuloja käsitellään oppiaineissa tai rasismiin puututaan, on lopulta haastavaa nähdä sitä, ovatko nuorten asenteet todella muuttuneet. Miten siis löytää menetelmiä ja opetustapoja, joilla oppilaat selkeästi kokisivat aiheen tärkeäksi ja pystyisivät eläytymään esimerkiksi Suomeen pakolaisena tulleen nuoren asemaan. Miten herätellä oppilaat ajattelemaan, että kaikille yhdenvertaisuus ei todennu edes suomalaisessa yhteiskunnassa. Opetuskelijoiden motivoiminen aiheeseen onkin tärkeää ja tässä edellä mainitsemani menetelmät keskeisiä.

Erilaisuuden käsittely ja sen haastavuus tuli ilmi myös Arja Virran (2008, 94) tutkimuksessa opettajien, opettajaopiskelijoiden ja maahanmuuttajataustaisten nuorten käsityksistä suomalaisesta historiaopetuksesta. Virran tutkimuksessa opettajat toivat esiin saman haasteen käsitellä oppilaan tai tämän perheen kannalta läheisiä aiheita ilman, että turhaan korostetaan tai toisaalta vähätellään oppilaan taustaa. Virran tutkimuksessa opettajat ottivat oppilaan mahdollisen kulttuuritaustan huomioon oppilaan ehdoilla, ilman erilaisuuden korostamista. Opettajat antoivat oppilaalle mahdollisuuden puhua esimerkiksi omasta kotimaastaan, mikäli hän itse sitä tahtoi. Oppilaan osallistaminen ja mahdollisuuksien tarjoaminen esimerkiksi oman kulttuuritaustansa esille tuomiseen nähtiin tärkeäksi. Erilaisuutta käsiteltäessä tuli opettajien mielestä kuitenkin olla hienotunteinen. (em. 94.)

Rasismien käsittely osana oppiainetta oli kaiken kaikkiaan kuitenkin hyvin opettaja- ja oppiainekohtaista. Haastateltavat kertoivat, että se kuinka paljon rasismia, ennakkoluuloja tai yhdenvertaisuutta käsittelee osana opetusta, on paljolti kiinni opettajan omasta halusta ja kiinnostuksesta. Koulujen ilmapiiriin koettiin kuitenkin tukevan aiheen käsittelyä, ja yleisesti siihen suhtauduttiin koulun puolelta myönteisesti.

”Opettajalla on hirveen paljon valtaa ja opettajalla on hirveen paljon mahdollisuuksia ottaa näitä [rasismi ja yhdenvertaisuus] teemoja esiin..” (H5)

Opettajien mielestä (3) rasisminvastaisen työn haasteena on se, että monet opettajat (*muut kuin he*) tarvitsevat usein rasismin käsittelyyn jonkun erityisen syyn tai tilanteen. Näitä olivat esimerkiksi rasisminvastainen viikko ja erilaiset teemapäivät. Toisaalta teemapäivät koettiin myös hyviksi paikoiksi käsitellä rasismia ja yhdenvertaisuutta laajemmin kuin oman oppiaineen rajoissa on mahdollista. Yhden haastateltavan mielestä, erityisesti vanhemmilla opettajilla tällaisen ns. ylimääräisen materiaalin/näkökulman sisällyttäminen omaan opetukseen ei monestikaan kiinnosta. Tähän heijastui vahvasti ajatus siitä, kuinka opettajan arkea leimaa kiire ja resurssit ovat rajalliset. Mikäli rasismia ei koeta henkilökohtaisesti tärkeäksi, ei sen käsittelylle niin sanotusti ole aikaa. Näin myös opettajien motivoiminen olisi tarpeen.

Se, kuinka syvällisesti rasismia tai rasismin kokemuksia haluttiin oppitunneilla käsitellä, jakoi selvästi opettajien mielipiteitä. Puolet opettajista (3) koki erittäin tärkeäksi antaa oppilaille mahdollisuus keskustella rasismista ja tuoda omat ajatukset ja mielipiteet esiin. Muutama opettaja korosti sitä, että on tärkeää antaa oppilaille mahdollisuus testata omia, kotoa tai muualta ympäristöstä opittuja ajatuksia ja mielipiteitään kouluympäristössä ja kritisoida asioita *vapaasti*. Toisaalta osan (2) mielestä oppilaita ei voida päästää liian pitkälle moraaliseen pohdiskeluun tai kiivaaseen keskusteluun, jotta tilanne ei ns. riistäydä käsistä, provosoi ja sitä kautta lisää mahdollisten rasististen kommenttien vaikuttavuutta.

6.3 ”Se menee ihan ytimeen” – Rasismi ja siihen puuttuminen osana opettajan työtä

Haastatteleman opettajat vahvistivat edellä mainitsemieni nuorisotutkimusten (ks. esim. Perho 2010, Souto 2011) ohella sen, että rasismi on koulussa esiintyvä ilmiö. Kysyessäni opettajilta onko heidän koulussa rasismia, kaikki haastateltavat kertoivat havainneensa rasismia joko nykyisessä tai entisessä koulussaan. Rasismia ja rasistisia asenteita ilmeni muun muassa oppilaiden koevastauksissa, huumorissa, oppitunneilla käydyissä keskusteluissa sekä yhdessä tapauksessa myös suorana fyysisenä kiusaamisena opettajan edellisessä koulussa. Kaksi opettajaa toi esiin, että he olivat huomanneet rasismia myös opettajien keskuudessa. Lisäksi myös silloin kun rasis-

mia ei muuten tuntunut näkyvän, eikä koulussa ollut juuri muita kuin ns. kantasuomalaisiksi katsottuja oppilaita, osa opettajista arvioi rasististen asenteiden silti olevan olemassa:

”tuntuu että ne rasistiset asenteet on olemassa ja ne ennakkoluulot on olemassa vaikka niitä tummaihoisia ihmisiä ei juuri olekaan..” (H6)

Mielenkiintoista tässä on se, että rasismin ilmeneminen koulussa koettiin kuitenkin melko harvinaiseksi tai suhteessa vähäiseksi, vaikka rasismia aina silloin tällöin näkyikin kouluympäristössä (vrt. Souto 2011). Osa haastateltavista opettajista pohti haastattelussa esimerkiksi sitä, mikä kaikki on rasismia. Voidaanko kaikenlainen kriittisten tai kärkeäiden mielipiteiden ilmaisu lukea suoraan rasismiksi? Opettajien puheesta sai käsityksen, että kaikki opettajat ovat joutuneet puuttumaan rasismiin tai huomanneet rasismia enemmän tai vähemmän omassa tai entisessä koulussaan. Samalla kukaan ei kuitenkaan tuonut esiin, että rasismi olisi ollut selkeä ongelma tai ilmiö, joka olisi ollut oman koulun arjessa näkyvästi esillä. Avoimen rasistiset tilanteet olivat ennemminkin poikkeuksia, ja rasismi nähtiin monin paikoin muutenkin marginaalissa olevana ilmiönä (tästä poikkeuksena yhden haastateltavan entinen työpaikka, jossa rasistinen toiminta ja oppilaiden rasistiset asenteet olivat näkyvästi läsnä koulun arjessa). Monet haastateltavista opettajista arvelivat rasismin liittyvän erityisesti kouluihin, joissa etninen moninaisuus on näkyvämpää ja maahanmuuttajaoppilaita on enemmän. Toisaalta vastaavasti monikulttuurisemmista kouluista haastatellut opettajat eivät kokeneet rasismia omassa koulussaan näkyväksi tai suureksi ongelmaksi. Tähän voi kuitenkin vaikuttaa se, että kyseisistä kouluista toinen oli erittäin kansainvälinen koulu, jossa koulun oppilaista lähes kaikki olivat monikulttuurisista taustoista. Toinen kouluista taas oli sosiaali- ja terveystieteiden ammattioppilaitos, jossa ihmisiin suhtautuminen voi olla jo pelkästään työn puolesta moniin muihin kouluihin verrattuna erilaista.

Rasismin tunnistamisessa ja tunnustamisessa todentuu ehkä juuri se, mitä Kivijärvi ja Honkasalo (2010, 263) sanovat pohtiessaan rasisminvastaista työtä nuorisotyöntekijöiden keskuudessa. Aikuiset mieltävät rasismin helposti avoimeksi rasismiksi, ja jos sitä ei juuri ole, ei rasismi silloin näyttäydy suurena ongelmana. (ks. luku 2.2.) Opettajat sanoivat kuitenkin, että oppilaat osaavat peittää hyvin asioita, eikä

rasismin havaitseminen ole näin aina helppoa. Tämä voi vaikuttaa myös rasismin kokemiseen ja havaitsemiseen opettajien näkökulmasta.

Kaikki haastateltavat kokivat rasismin käsittelyn ja siihen puuttumisen kuitenkin tärkeäksi ja suhtautuivat ilmiöön avoimesti kouluympäristössä:

”Joo siis mun mielestä se [rasismiin puuttuminen] kuuluu oikeestaan tähän et silloin kun oppilaat heittää sellasia käsityksiä ilmaan, jotka sotii suvaitsevaisuutta, mikä on itseisarvo opetuksessa, niin silloin kun se sotii suvaitsevaisuutta vastaa, niin silloin opettajan tehtävänä on puuttua siihen ja jos ei niinku varsinaisesti puuttua niin ainakin sitten nostaa esiin et mitä ongelmia tällaseen ajatteluun liittyy. [...] mut on tärkeätä et sitä asiaa ei ikään kuin tälle niinku hyväksytä hiljaisesti vaan siihen tartutaan.” (H6)

”tavallaan se vastuu siitä, et se ihminen kohtelee kaikkia tasa-arvoisesti, nii se on oikeesti meidän vastuulla, et täältä ei lähde ketään, joka ei tee sillee” (H4)

Opettajan roolista puhuttaessa muutama haastateltava nosti esiin myös ajatuksiaan siitä kuinka opettaja toimii tiedollisena auktoriteettina ja esimerkkinä oppilaille (ks. Saarikoski & Kovero 2013, 23) ja millainen vaikutus sillä voi olla:

”Opettaja kuitenkin oli hän minkä näköinen tai ikäinen tahansa niin hän on jonkinlainen tiedollinen auktoriteetti ja oppilaat ehkä myöskin niinku omaksuu mielellään joko tietoisesti tai tiedostamattaan niin opettajan asenteita tai tapoja ajatella jos ei muuten niin miellyttääkseen opettajaa sitten kokeessa” (H6)

Tämä on erittäin tärkeä huomio, sillä kuten muun muassa Talib (2002, 88) on edellä maininnut, opettajan työ on aina arvosidonnaista toimintaa, jolloin opettajan omat arvot vaikuttavat opetukseen tavalla tai toisella. Aineiston perusteella opettajien omat arvot ja asenteet ovat tärkeitä ja niiden kautta yhdenvertaisen ilmapiirin luominen on mahdollista:

”mä yritän omalla esimerkilläniikin tuoda ilmi sitä että et tota niinku rasisminvastaisuus se on niinku asenne mikä näkyy aiemmin elämässä ja [...] se liittyy sellaseen ihmisen yleiseen hyveellisyyteen” (H5)

Opettajat hahmottivat mielestäni vastuunsa roolimallina, mutta opetuksen ulkopuolista aikaa oli osin vaikea avata. Yhden haastateltavan mukaan opettajat tekevät rasisminvastaista työtä kuitenkin koko ajan ”sillee piilosti”, tarkoittaen sitä, ettei kaikkea, mitä opettajat tekevät aina välttämättä osata huomioida opettajan työtä tarkastellessa. Niin kuin jo aikaisemmin olen todennut (ks. esim. Virta 2008, 54), aineenopettajan rooli on laajentunut perinteisestä asiasisältöjen opettamisesta entistä enemmän ihmissuhdetyöhön ja kasvattamiseen:

”kyllähän me jokainen opetetaan siellä omalla esimerkillämme myös etiikkaa ja ihan sitä et millä tavalla ihmisten kanssa ollaan” (H6)

Opettajat pohtivat myös opetukseen liittyvien haasteiden lisäksi positiivisia mahdollisuuksiaan yhdenvertaisuuden edistämiseen kasvatusaineiden opettajina. Myös luonnollisesti vastuu tiedon antamisesta oppilaille välittyi haastatteluissa. Yksi opettaja mainitsi muun muassa vastuun juutalaisvainoihin ja maahanmuuttoon liittyvän tiedon tarjoamista oppilaille ja sen kautta rasismien ja ennakkoluulojen käsittelyyn:

”et ainaskin sitä faktapohjaa” (H2).

6.4 Tuki, turva ja toiveet = Oppiaineiden välisen yhteistyön ja opettajien vertaistuen lisääminen

Opinnäytetyössäni yhtenä tavoitteena oli selvittää, millaista tukea opettajat mahdollisesti toivoisivat rasismien käsittelyyn tai muuten rasismiin puuttumiseen. Rasisminvastaisesta toiminnasta koulussa puhuttaessa lähes kaikissa haastatteluissa nousi esiin opettajien välinen yhteistyö ja sen kautta saatava tuki. Yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta kaikki opettajat toivoivat kollegoiden välisen yhteistyön lisäämistä:

”helpottais jos niinkun olis ihmisiä joiden kanssa vois yhdessä näitä asioita pohtia tai miettiä tai viedä eteenpäin” (H4)

Myös oppiainerajat ylittävän yhteistyön mainitsi puolet opettajista. Samainen oppiainerajat ylittävä yhteistyö näkyy tulevassa perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa. Uudistukseen liittyvässä artikkelissa mainitaan, ettei yksittäisiin oppiainei-

siin liittyvä tieto enää riitä. Tulevan perusopetuksen opetussuunnitelman mukaan tulevaisuudessa tarvitaan oppiaineita yhdistävää, laaja-alaista osaamista sekä opiskelun ja oppimisen taitoja. (OPH 2014a.)

Järjestöjen tuottamaan materiaaliin oltiin yleisesti tyytyväisiä. Kaikki haastateltavat kokivat, että materiaalia kyllä on, mutta sen käyttö riippuu melko pitkälti omasta halusta ja aktiivisuudesta sekä kiinnostuksesta aihetta kohtaan:

”kaikenlainen materiaali joka auttaa pedagogista työskentelyä on ilman muuta tervetullutta ja auttaa siinä käytännön työssä. et jokainen opettaja tietenkin soveltaa sitä materiaalia sillee mikä sopii hänen persoonaansa ja toimintatapoihin et kaikki työtävät ei sovi kaikille...” (H6)

Rauhankasvatusinstituutin materiaalia käsittelevään koulutukseen osallistuneet opettajat (3) kertoivat myös, että kyseinen koulutus oli ollut hyödyllinen. Koulutuksen myötä materiaali oli muun muassa helpompi ottaa käyttöön, ja yhden opettajan mukaan koulutuksessa oli hyviä aktivoivia työtapoja. Useampi haastateltava totesi myös, että koulutuksessa hyvää oli se, että näki kollegoita ja aiheesta pääsi keskustelemaan muiden opettajien kanssa.

Myös yleisesti muihin järjestöjen ja koulujen järjestämiin koulutuksiin suhtauduttiin haastateltavien kesken myönteisesti. Opettajankoulutuksen mainitsi erikseen 3 opettajaa. Nämä opettajat toivoivat, että opettajankoulutuksessa käsiteltäisiin enemmän rasmin ja monikulttuurisuuden kaltaisia teemoja. Opettajankoulutusta olisikin kyseisten opettajien mukaan näiltä osin syytä kehittää. Myös Karmela Liebkindin mukaan (2000, 178) ”opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen tulisi sisältää nykyistä enemmän asennekasvatusta sekä tietoa eri kulttuureista, ihmisoikeuksista ja monikulttuurisesta opetuksesta, jotta mahdollisuudet yhdenvertaiseen opetukseen ja turvallisen ilmapiirin luomiseen toteutuisivat.” Mielenkiintoista on, että Liebkind on puhunut asiasta melkein 15 vuotta sitten, eikä asiaan näytä olevan vielääkään tullut muutosta. Esimerkiksi Opetusministeriön opettajankoulutuksen muutostarvetta arvioivan selvitystyön (Opetusministeriö 2007) mukaan opettajankoulutuksessa tarvitaan nykyistä enemmän monikulttuurisuuteen liittyviä opintoja vuoteen 2020 mennessä.

Opettajien mielestä koulut tukevat rasismiin puuttumista ja aiheen käsittelyä hyvin. Siitä osoituksena muutamat opettajat mainitsivat oppimateriaalia käsittelevän koulutuksen (osana VESO-päivää), yleisesti koulussa aktiivisen kiusaamiseen puuttumisen ja globaalikasvatukseen myönteisesti suhtautuvan ilmapiirin ja vapaat toimintamahdollisuudet. Yksi opettaja kertoi esimerkiksi, että hän kokee työnantajan luottavan hänen kykyynsä käsitellä etiikkaan ja moraaliin liittyviä asioita ja sitä kautta tukevan häntä tässä työssä. Toisaalta muutama opettaja nosti esiin sen, kuinka yksin he ovat aiheen käsittelyn kanssa, vaikka ilmapiiri onkin myönteinen. Tämä vahvisti edelleen omaa näkemystäni siitä, kuinka opettajat toivovat lisää vertaistukea rasismin kaltaisten teemojen käsittelyyn juuri kollegoiden puolelta.

Järjestöjen antamaan tukeen oltiin kuitenkin yleisesti erittäin tyytyväisiä. Osa opettajista esitti toiveen entistä kokonaisvaltaisemmasta tukemisesta, jossa järjestöt auttaisivat opettajia opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa. Esimerkiksi kouluvierailijoihin suhtauduttiin yleisesti erittäin positiivisesti. Kouluvierailujen sisällöt voisi kuitenkin muutaman opettajan mielestä linkittää kiinteämmin muuhun opetukseen, jolloin kouluvierailija toimisi asiantuntijaroolin lisäksi opettajan suunnitteluapuna. Konkreettista suunnitteluapua toivottiin (2) esimerkiksi teemapäivien ja -aamupäivien suunnitteluun ja toteutukseen. Järjestövierailuissa hyväksi todettiin juuri konkreettinen apu:

”materiaalien lisäksi justiin noin konkreettisesti et joku muu ku minä on siellä edessä ja puhuu jotain tosi hyvää asiaa nii mä oon kokenu ne hirveen tärkeiks ja hyväks” (H4)

Opettajien puheessa näkyi kuitenkin se, ettei kaikki järjestön toiminta edelleenkään tavoita opettajia ja kouluja. Muutama opettaja toivoi järjestöiltä konkreettisesti entistä selkeämpää ja ajan tasalla olevaa tietoa järjestöjen kouluvierailuista. Tämän asian maininneille opettajille Kehitysyhteistyön palvelukeskuksen Kepa ry:n ylläpitämä ja uudistettu globaalikasvatus.fi-sivusto sekä Rauhankasvatusinstituutin Maailmankoulu-hanke olivat jo tuttuja, joissa nimenomaan vastaavanlaista palvelua on pyritty opettajille tarjoamaan. Myös valmiita tuntisuunnitelmia juuri esimerkiksi teemapäivien toteuttamiseen on jo tarjolla. Ongelma näyttääkin olevan siinä, etteivät opettajat edelleenkään löydä jo olemassa olevia tukipalveluita tai järjestöjen antama tuki ei kaikilta osin vastaa opettajien tarpeita.

Huolimatta haastateltujen opettajien positiivisista kokemuksista rasisminvastaiseen materiaaliin liittyen nousi haastatteluissa esiin se, kuinka opettajien työtä leimaa kiire, eikä yksinkertaisesti aikaa tai energiaa uusiin materiaaleihin tutustumiseen tai koulutuksiin osallistumisiin aina kiinnostuksesta huolimatta ole. Virran tutkimuksen (2008, 54) mukaan suurin osa perusasteen opettajista kokee työnsä hyvin kuormittavana ja raskaana. Ei ole yhtään ihmeellistä, että monet opettajat tuntevat syyllisyyttä riittämättömyydestään, turhautuvat ja uupuvat yhteiskunnan muutosten alla. Opettajat voivat kyynistyä koululta tulevien kehittämispaineiden alla ja menettää sitä kautta halun osallistua opetustyön kehittämiseen (Viskari 2003, 171). Tämä asettaa haasteita järjestöjen ja opettajien yhteistyölle.

7 ANALYYSISTÄ TULEVAISUUTEEN

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tuottaa Rauhankasvatusinstituutille tietoa siitä, miten opettajat kokevat rasismien käsittelyn koulussa. Selvityksen avulla tavoitteena oli kerätä palautetta RKI:n vuoden 2013 alussa julkaisemasta rasismia ja antisemitismistä käsittelevästä oppimateriaalista ja kuulla käyttökokemuksia materiaaliin liittyen. Tarkoituksena oli selvittää myös sitä, millaista tukea opettajat mahdollisesti toivoisivat järjestöiltä tai kouluilta rasismien ja yhdenvertaisuuden käsittelyyn vai oliko tukea mahdollisesti heidän mielestään jo tarpeeksi.

Edellä mainitut tavoitteet toteutuivat mielestäni hyvin, vaikka opinnäytetyön aineistona toimineet haastattelut olivat verrattain suppeat. Rasismia on tutkittu varsinkin nuorisotutkimuksen kentällä paljon, mutta opettajien käsityksiä aiheesta on tutkimuksista vaikea löytää. Opettajien käsityksiä ja kokemuksia tarkastelevat tutkimukset pureutuvat yleisemmin maahanmuuttajien opettamiseen tai muuten monikulttuuriin/kulttuurienväliseen opetukseen. Opinnäytetyöstä saatava tieto on erittäin merkittävää, sillä sen avulla Rauhankasvatusinstituutti pystyy kehittämään rasisminvastaisia toimintaansa edelleen opettajia ja kasvattajia paremmin palvelevaksi ja arvioimaan jo nykyisellään olevaa toimintaansa. Uskon, että myös muut rasisminvastaisia työtä ja yleisemmin globaalikasvatusta tekevät tahot voivat hyödyntää opinnäytetyöni

tuloksia varsinkin yleisesti rasismiin puuttumisessa ja rasismien käsittelyssä kouluopetuksessa. Osa tuloksista viittaa yleisesti järjestökentällä tehtävään toimintaan, jolloin monet esimerkiksi kouluvierailuja tekevät järjestöt voisivat hyödyntää opinnäytetyön tuloksia toiminnan kehittämisessä. Rasismien ollessa ajankohtainen ja tärkeä aihe nuorten arjessa, opinnäytetyöni voidaan katsoa olevan merkittävä myös muuten kansalaistoiminnan ja nuorisotyön alalla.

Opinnäyte toi uutta tietoa siitä, miten opettajat suhtautuvat rasismien käsittelemiseen osana katsomusaineiden opetusta. Opinnäytetyön aineiston pohjalta voidaan todeta, että opettajat olivat yleisesti tyytyväisiä jo olemassa olevaan tukeen niin koulun kuin järjestöjen puolelta. Kaikki opettajat totesivat, että materiaalia on, mutta aikaa ja resursseja sen sijaan rajallisesti. Järjestöjen tuottamiin koulutuksiin ja materiaaleihin suhtauduttiin erittäin myönteisesti, ja niiden todettiin tukevan opettajan työtä. Rauhankasvatusinstituutin materiaalia käyttäneet opettajat olivat hyvin tyytyväisiä oppimateriaaliin ja kokivat sen helpoksi hyödyntää. Tästä voimme päätellä, että Rauhankasvatusinstituutin lähestymistavat ja oppimateriaalin toteutus olivat ainakin haastateltavien opettajien kohdalla onnistuneet. Samanlaista toimintaa on siis tärkeää toteuttaa myös jatkossa. Kiitosta saivat erityisesti oppimateriaalin oppilaslähtöinen ote ja keskusteluun herättävät kuvat ja tehtävät.

Positiivista on myös se, että rasisminvastainen työ hahmottui tässä opinnäytetyössä kaiken kaikkiaan toiminnaksi, joka liittyy olennaisena osana niin katsomusaineiden oppisisältöihin kuin myös opettajan rooliin toimia esimerkkinä ja aikuisena omia ajatuksiaan ja mielipiteitään vielä muodostaville nuorille. Opettajat korostivat keskustelemista oppilaiden kanssa ja muutenkin oppilaslähtöistä lähestymistapaa opetuksessa. Rasismiin puuttuminen nähtiin tärkeäksi, ja se linkittyy opettajien mielestä suoraan kiusaamiseen ja siten rasisminvastainen työ kiusaamisen ehkäisyyn. Haastateluista on pääteltävissä, että opettajat suhtautuivat rasismiin koulumaailmassa esiintyvänä ilmiönä vakavasti. Rasismien käsittely osana opetusta tai siihen puuttuminen koulussa ei haastateltavien opettajien kohdalla tuottanut suurempia haasteita. Monet haastateltavat kuitenkin sanoivat, että heistä tuntuu, että *monet muut* opettajat tai kollegat tarvitsevan jonkin erityisen syyn tai ”velvoitteen” käsitellä rasismia tai yleisemmin yhdenvertaisuutta, etiikkaa ja moraalia osana omaa oppiainettaan. Opetta-

jien motivoimiseen rasismien ja yhdenvertaisuuden käsittelyyn osana oppiaineiden opetusta on siis edelleen tarvetta.

Kehittämiskohteita nousi opinnäytetyössäni mielestäni karkeasti jaoteltuna kahdesta eri kontekstista: ensimmäisenä opettajien tukemisesta ja siihen liittyvistä menetelmistä ja tavoista, toisena tarkemmin rasisminvastaisesta materiaalista ja sen sisällöistä. Seuraavassa kappaleessa avaan opinnäytetyöntuloksiin pohjautuvia kehittämisehdotuksia, ja pohdin lopuksi vielä opinnäytetyöprosessia kokonaisuudessaan.

7.1 Kehittämisenäkökulmia ja ehdotuksia tulevaan

Kysyessäni toiveita järjestöjen ja koulujen antamaan tukeen monet opettajista toivoivat opettajien ja oppiaineiden välisen yhteistyön lisäämistä. Erityisesti kollegoilta saatava tuki nähtiin tärkeäksi. Haastatteluaineistosta nousi idea koulutuksista, joissa opettajat pääsisivät jakamaan kokemuksiaan rasismiin puuttumisesta ja aiheen käsittelystä oppiaineissa. Tästä koulut ja järjestöt voisivatkin ottaa kopin ja kehittää toimintaansa erityisesti opettajien täydennyskoulutukseen liittyen. Varsinkin Rauhankasvatustutkimuskeskus, jolla on paljon tuntemusta ja kokemusta opettajien kouluttamisesta sekä erilaisten luentojen ja tilaisuuksien järjestämisestä, voisi järjestää koulutuksia erityisesti opettajien vertaistuen mielessä pitäen. Oli koulutuksen teemana sitten mikä tahansa, olisi opettajien omalle keskustelulle, kokemusten ja ideoiden jakamiselle sekä yhteiselle suunnittelulle tärkeää jättää hyvin aikaa. Opettajia koulutettaessa opettajien osallistamista voisi edelleen vahvistaa. Koulutusten runkoa voisi kehittää entistä joustavammaksi, jolloin koulutuksen teemasta ja opettajien omista kokemuksista olisi mahdollista keskustella yhdessä. Koulutustilaisuuksien lopussa erilaiset työpajat esimerkiksi saman koulun opettajien kanssa voisivat edesauttaa yhteisen opetuksen suunnittelua kollegoiden ja muiden saman koulun eri oppiaineiden opettajien kanssa.

Järjestöjen lisäksi koulujen tulisi panostaa opettajien tukemiseen tarjoamalla opettajille mahdollisuutta koulutuksiin osallistumiseen ja opettajien väliseen yhteistyöhön. Muutamista haastatteluista käy ilmi, että tällaista työtä on kouluissa jo suunniteltu ja tehty. Esimerkiksi RKI:n koulutus osana koulujen VESO-päivää kertoo siitä, että

opettajien koulutukseen halutaan panostaa. Koulujen tulee kuitenkin myös jatkossa tukea opettajia ja pyrkiä mahdollistamaan entistä paremmin opettajien välistä yhteistyötä ja sitä kautta opettajien vertaistukea. Tämä on varmasti pitkälti kiinni rahoituksesta ja sen käytön suunnittelemisesta. Koulut voisivat laatia myös yhteisen toimintasuunnitelman tai ”rasisminvastaiset pelisäännöt” rasististen tilanteiden varalle. Tämä voisi tukea ja kannustaa opettajia puuttumaan rasistiseen toimintaan. (Koponen 2013, 35.; Souto 2011, 184)

Haastateltavien mielestä opettajalla tulee olla tietoa niin opetettavasta aiheesta kuin omista arvoista ja asenteista, sekä niiden vaikutuksesta omaan opetukseen. Tämä on erityisen tärkeää rasismia käsiteltäessä ja siihen puututtaessa. Vaikka haastateltavat opettajat tiedostivat oman roolinsa hyvin, voisi opettajan roolin pohtimista tuoda enemmän esiin opettajia koulutettaessa rasismiin ja yhdenvertaisuuteen liittyen. Yhdenvertaisuuden käsittelyä ja rasismikokemusten hahmottamista voisi käsitellä muun muassa erilaisten eläytymisharjoitusten ja kokempohjaisen kouluttamisen kautta. Eläytymällä toisten asemaan myös opettajat, joita aihe kiinnostaa vähemmän, voisivat mahdollisesti motivoitua asian käsittelyyn omassa opetuksessaan. RKL:n koulutuksesta opettajat sanoivat, että oli hyvä, että oppimateriaalia käytiin jo koulutuksen aikana valmiiksi läpi. Näin opettajat joutuivat pohtimaan oppimateriaalissa olevien tehtävien kautta omia ennakkoluuloja ja käsityksiä. Lisäksi oppimateriaalien läpikäyminen jo itse koulutuksessa todettiin edesauttavan opinnäytetyön tulosten pohjalta materiaalin käyttöönottoa opetuksessa. Tällainen opettajia teemaan toiminnallisesti orientoiva lähestymistapa kannattaa muistaa siis myös jatkossa koulutuksia suunniteltaessa. Opettajia voisi myös herätellä oman roolinsa, arvojen ja ennakkoluulojen tiedostamiseen esimerkiksi suoraan kasvattajille suunnatun materiaalin kautta. Atlas Saarikosken ja Solja Koveron (2013) jo aikaisemmin mainitsemani *Älä olet! Normit kuriin!* – normikriittisyyttä käsittelevä käsikirja opettajille ja kasvattajille on tästä mielestäni hyvä esimerkki.

Opinnäytetyön aineiston perusteella materiaalia on paljon tarjolla opettajille, mutta uusi, erityisesti ajankohtainen materiaali kiinnostaa. Ajankohtaiset asiat vanhenevat kuitenkin nopeasti, joten voisiko konkreettisiin (painettuihin) oppimateriaaleihin liittää tehtäviä, jotka tarkastelevat ilmiöiden ja asioiden nykyistä tilaa hyödyntäen esimerkiksi sosiaalista mediaa ja muita internet-sivustoja. Toimisiko opettajien ohjaaminen

esimerkiksi Tilastokeskuksen sivuille tai muualle, mistä esimerkiksi maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen liittyvää ajankohtaista informaatiota saisi oppimateriaalin tueksi? Koska ajankohtaiset ja oppilaiden omaan ajatteluun kannustavat materiaalit koettiin parhaiten soveltuviksi erityisesti katsomusaineissa, olisi oppilaslähtöisten materiaalien tarjoaminen myös jatkossa tärkeää. Jotta materiaali olisi mahdollisimman monipuolisesti hyödynnettävissä ja palvelisi erilaisia opetustyyliä ja oppiaineita mahdollisimman hyvin, kannattaa erilaisia tehtävätyyppejä ja menetelmiä sisällyttää myös uusiin oppimateriaaleihin. Järjestöt voisivat pohtia myös yhteistyömahdollisuutta koulujen kanssa oppilaita itseään osallistavien projektien kautta. Opinnäytetyön tuloksena RKL:n oppimateriaali toimi hyvin suoraan nuorille annettuna, jolloin materiaalista esimerkiksi erilaisten toiminnallisten työpajojen ja kurssikokonaisuuksien tarjoaminen oppilaille voisi olla yksi tulevaisuuden mahdollisuus.

Rauhankasvatusinstituutin oppimateriaalin kehittämiseen liittyen yksi opettaja ehdotti lisäksi materiaalin kääntämistä englanniksi. Tällöin materiaali toimisi paremmin monikulttuurisissa ryhmissä ja sitä olisi helpompi hyödyntää, vaikka kuvien kautta materiaalin käyttö onnistuu myös tällä hetkellä. Lisäksi lukivaikeuksista kärsiville oppilaille oppimateriaalin pitkät tekstipätkät ja osittain hieman sekava asettelu voivat tuottaa vaikeuksia. Jatkossa erilaisten oppilaiden vielä tarkempi huomioiminen niin kielellisesti kuin sisällöllisesti edesauttaisi materiaalin käyttöä. Oppimateriaalia voisi mahdollisesti myös pyrkiä syventämään niin, että oppimateriaalien teemat linkitettäisiin vahvemmin esimerkiksi ihmisoikeuksien julistukseen tai muihin vastaaviin dokumentteihin. Tämä mahdollistaisi lahjakkaiden opiskelijoiden syventymisen aiheeseen paremmin.

Koulutuksiin ja järjestövierailuihin osa opettajista toivoi konkreettista ja kokonaisvaltaisempaa tukea erityisesti järjestöjen puolelta. Järjestöiltä toivottiin materiaalien ja koulutusten lisäksi myös koulutusten ulkopuolista ja mahdollisesti opettajan kanssa kahdenkeskisesti annettavaa suunnitteluapua liittyen esimerkiksi kouluvierailuihin. Tässä vastaan tulevat kuitenkin järjestöjen rajalliset resurssit ja toisaalta se, ettei järjestöjen toiminta näytä edelleenkään tavoittavan opettajia ja kasvattajia tarpeeksi. Ilman kuntien tukea voi järjestöiden olla vaikea tavoittaa kouluja. Kyse on myös ennen kaikkea rahoituksesta. Opinnäytetyön tulosten pohjalta opettajien tavoittaminen on kuitenkin asia, jota tulisi järjestöissä edelleen kehittää. Kyseessä on niin sanottu

ikuisuusongelma, joka on tuloksena samalla kovin turhauttava. Vaikka opettajat selvästi ovat löytäneet järjestöjen materiaalia hyödyntäessään RKL:n oppimateriaalia osana opetusta, ei tarjolla olevista palveluista olla ajan tasalla, järjestöjen toiminnasta löytyviä kohteja ei muuten löydetä tai tiedon etsiminen koetaan haastavaksi työn kiireen vuoksi. Esimerkiksi Rauhankasvatusinstituutin Maailmankoulu-hankkeessa ja Kepan ylläpitämällä globaalikasvatus.fi-sivustolla nimenomaan pyritään koostamaan tietoa opettajille kouluvierailuita tekevästä järjestöistä ym. toiminnasta.

Haastatteluissa eräs opettaja esimerkiksi ehdotti, että opettajille voisi ”ihan häikäilettömästi” yrittää suoramarkkinoida sähköpostitse uutta materiaalia tai koulutuksia. Myös Holm ja Törnroos tuovat esiin opinnäytetyössään (2012, 56), että opettajat toivovat enemmän järjestöjen toiminnan markkinointia, ja tiedottamisessa sähköposti on hyvä lähestymiskeino. Mielestäni tämä kuvastaa melko hyvin sitä, ettei opettajilla ole järjestöjen tarjoamista selkeistä nettisivuista huolimatta aina aikaa tai muuten resursseja lähteä etsimään tietoa tai palveluita. Voisiko esimerkiksi jo olemassa olevaa globaalikasvatussähköpostilistaa spesifioida vielä tarkemmin eri aineiden opettajille ja sen kautta tiedottaa toiminnasta ja materiaaleista? Tai voisivatko koulut tulla järjestöjä vastaan niin, että koulusihteerit voisivat välittää järjestöjen lähettämää tietoa eteenpäin eri aineiden opettajille?

Koska aikaa ja resursseja on niin jo työelämässä olevilla opettajilla kuin järjestötoimijoilla rajallisesti, tulisi ensisijaisesti opettajaopiskelijoiden koulutukseen kiinnittää huomiota. Opettajien koulutuksesta puhuttaessa keskeisiä toimijoita ovat tietenkin opettajankoulutuslaitokset ympäri Suomen. Opettajankoulutuslaitokset vastaavat opettajaopiskelijoiden koulutuksesta ja jatkokouluttavat jo virassa toimivia opettajia. Yhteistyötä opetuskoulutuslaitosten (tai lyhyemmin OKL:ien) kanssa tehdään jo paljon, ja varsinkin Kepan koordinoiman globaalikasvatusverkoston myötä yhteistyö järjestöjen ja opettajankoulutuslaitosten kanssa on lisääntynyt. Vaikka yhteistyötä tällä hetkellä onkin, näyttää sen tarve edelleen olevan suuri. Yhteistyön kautta kansalaisjärjestöt voivat tuoda kentältä nousseita kehittämissuhteita ja järjestöjen asiantuntemusta myös opettajankoulutuslaitosten toimintaan ja sen järjestämään opettajankoulutukseen. Haastatteluista nousi esiin kuitenkin myös opettajien suora toive kehittää opettajankoulutusta ja nostaa siellä monikulttuurisuuteen, rasismiin ja yhdenvertaisuuteen liittyvät teemat entistä enemmän esille:

”et ehkä se [rasisminvastainen työ] liittyy tähän opettajankoulutukseen enemmän kuin mihinkään muuhun” (H4)

Tulevaisuudessa jää kuitenkin nähtäväksi, mihin suuntaan opettajankoulutusta kehitetään ja kuinka paljon opettajankoulutuslaitokset haluavat tehdä yhteistyötä järjestöjen kanssa. Heitän kuitenkin opinnäytetyössäni haasteen myös opettajankoulutuslaitoksille kehittää opettajankoulutusta niin, että koulutuksen avulla opettajaksi opiskelevat saavat tietoja ja taitoja rasismiin puuttumiseen ja vaikeiden asioiden käsittelyyn. Yleisesti ottaen monikulttuurisuuteen ja esimerkiksi ihmisoikeuksiin liittyviä aihekokonaisuuksia tulisi koulutuksessa lisätä. Tässä opettajankoulutuslaitokset voisivat hyödyntää järjestöjen asiantuntemusta ja laajaa kokemusta globaalikasvatuksen toteuttamisesta kouluissa.

Rasisminvastaisen työn toteuttamisessa voidaan myös yleisesti pohtia sitä, mihin suuntaan toimintaa tulisi kehittää, jos järjestöjen jo olemassa olevat palvelut eivät riitä tai opettajat eivät kaikesta huolimatta löydä haluamaansa tietoa? Kenen vastuulla rasisminvastainen työ ja yhdenvertaisuuden edistäminen kouluissa loppujen lopuksi on? Kolmannen sektorin rooli globaalikasvatuksen ja rasisminvastaisen työn toteuttajana on tänä päivänä hyvin suuri. Järjestöillä on paljon asiantuntemusta, tietoa ja taitoa niin menetelmien kuin ajankohtaisen tutkimustyön perusteella, jota olisi mielestäni hyvä hyödyntää opettajien tukemisessa. Koulujen ja kuntien roolia tulisi globaalikasvatuksesta vastaavana tahona kuitenkin vahvistaa. Järjestöt voivat toimia työssä esimerkkinä, mutta yhdenvertaisen ilmapiirin luominen ja globaalikasvatuksen toteuttaminen tulisi olla ennen kaikkea koulujen ja opettajien sekä opettajankoulutuksen vastuulla, eikä pelkästään kolmannen sektorin.

7.2 Opinnäytetyöprosessin pohdinta ja loppusanat

Opinnäytetyön suunnittelu ja toteutus alkoi syksyllä 2013. Opinnäytetyön toteutus osoittautui alun suunniteltua pidemmäksi projektiksi, ja loppujen lopuksi aiheen ideoinnista valmiin työn palauttamiseen kului aikaa kutakuinkin kahdeksan kuukautta.

Opinnäytetyön tekeminen oli mielenkiintoista, opettavaista ja ajoittain melko raskastakin, sillä esimerkiksi haastateltavia opettajia oli erittäin vaikea tavoittaa. Myös opinnäytetyön aiheen hahmottaminen ja rajaaminen tuotti alussa suuria ongelmia. Opin opinnäytetyön aikana kuitenkin huimasti tutkimuksen tekemiseen liittyvistä mahdollisuuksista ja haasteista ja uskon, että jatkossa, mikäli vastaavia projekteja tai tilaisuuksia tulee vastaan, osaan hahmottaa ja hallita prosessin kokonaisuutta paremmin. Opin opinnäytetyön kautta pääsin tutustumaan myös ihan uudella tavalla opettajien työhön ja rasismiin niin koulussa kuin yleisesti yhteiskunnassa esiintyvänä ilmiönä. Asennekasvatus ja ruohonjuuritason toiminta kiinnostaa minua hyvin paljon, joten konkreettista nuorten kanssa tehtävää opetus- ja kasvatustoimintaa oli erittäin mielenkiintoista tarkastella. Myös järjestökentän rooli rasisminvastaisen työn ja yleisemmin globaali-kasvatuksen toteuttajana selkeni erityisesti työn loppuvaiheessa kehittämis ehdotuksia ja opinnäytetyön tuloksia pohtiessani sekä työstä saamani palautteen kautta. Työn edetessä huomasin kehittyneeni myös kirjoittajana.

Opinnäytetyön analyysivaiheessa koin haastavaksi analysoida opettajan roolia, sillä vaikka tietoperustassa olen käsitellyt opettajan ammattiin liittyviä asioita, en edelleenkään ole opettaja itse enkä näin näe asioita välttämättä samalla tavalla kuin he. Haasteena opinnäytetyössä oli myös pohtia sitä, miten tuoda uutta tietoa tilaajalle. Monet haastatteluista nostetut kehittämis ideat nimittäin ovat yleisesti järjestökentällä tiedossa, eikä niiden toisteleminen ilman konkreettisia kehittämis ehdotuksia hyödynnä tilaajaa sen enempää kuin opinnäytetyön tekijää. Toisaalta ikäsuos ongelmien, kuten järjestöjen ja koulujen välisen yhteistyön haasteisiin, voi olla yhden opinnäytetyön perusteella vaikea keksiä ratkaisuja. Koulujen ja järjestöjen yhteistyöstä voisikin tehdä jatkoselvityksiä ja tutkia aihetta erityisesti koulujen ja kuntien näkökulmasta. Rasismien ollessa laaja ja ajankohtainen ilmiö, on siihen liittyvää tutkimusta tärkeää tehdä. Opettajien ja kasvattajien käsitysten kartoittaminen laajemmin rasisminvastaiseen työhön olisi myös mielenkiintoista. Nyt selvitys käsitti vain pienen määrän yläkoulun ja toisen asteen katsomusaineidenopettajia.

Yhteisöpedagogeina voimme vaikuttaa yhdenvertaisen ilmapiirin luomiseen niin nuorten parissa ruohonjuuritason työssä kuin laajemmin yhteiskunnassa kattavan kansalaisjärjestötoiminnan kautta. Rasisminvastaista työtä tulee Suomessa lisätä ja varsinkin nuorten parissa toimivia ihmisiä kouluttaa ja haastaa pohtimaan omia ennako-

luuloja ja arvoja. Toimimalla esimerkkinä nuorille ja vaikuttamalla itse siihen, mitä yhteiskunnassa tapahtuu voimme kuitenkin jokainen omalta osaltamme vaikuttaa siihen, miltä monikulttuuristuvan Suomen tulevaisuus näyttää. Yhteisöpedagogeina toimimme rasisminvastaisen työn keskeisillä areenoilla: nuorisotyössä, kouluissa, järjestöissä jne.

Loppujen lopuksi vastuu yhdenvertaisesta koulusta, jossa tasa-arvo toteutuu, on mielestäni ensisijaisesti jokaisen opettajan, oppilaan, kouluhenkilökunnan ja vanhemman vastuulla. Samalla yhdenvertaisesta ja tasa-arvoisesta kohtelusta ovat vastuussa kuitenkin myös koulun ulkopuolisen toimijat ja sitä sivusta seuraavat henkilöt. Yhteiskunnassa ilmenevät asenteet, normit ja toiminta heijastuvat kouluun ja siellä mielipidettä vielä muodostaviin nuoriin. Yksi haastateltava opettaja toikin mielestäni hyvin haastattelun lopussa esiin sen, kuinka yhdenvertaisuuden edistäminen liittyy meihin jokaiseen:

”miten loppujen lopuks pienist jutuist se olis kiinni et jokainen hoitais oman tonttinsa niin oikeesti miten paljon paremmin asiat vois olla” (H4)

LÄHTEET

- Abdulkarim, Maryan 2013. Historiasarjoja: Kurkistuksia suomalaiseen rasismiin: 3/3: Suomalaisen rasismien tulevaisuus. Radio-ohjelma. Yle Radio 1: Yle Areena. Viitattu 17.2.2014. <http://areena.yle.fi/radio/1773916>
- Airaksinen, Anna Maria 2013. ”Huutelua ja hiljaista hyväksyntää – rasismi koulun arjessa”. Artikkel. Muuttoliikkeessä-hanke. Viitattu 12.12.2013. http://www.muuttoliikkeessa.fi/index_html?cid=316&lang=suo
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2010. Teemahaastattelu: Opetus ja opetus. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-Kustannus, 26-44.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina 2003. Kartoitettua pedagogiikkaa. Teoksessa: Hارين, Päivi (toim.) Kampailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura ry., julkaisu 38. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 272–301.
- Helsingin kaupungin Opetusvirasto 2013. Viitattu 5.5.2014. <http://www.hel.fi/hki/opev/fi/Peruskoulut/Opetussuunnitelmat>
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2001. Tutki ja kirjoita. 6.-7. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö
- Holm, Salla & Törnroos, Linda 2012. Globaalikasvatus kouluissa ja järjestöissä. Yhteistyön haasteet ja mahdollisuudet. Humanistinen Ammattikorkeakoulu HUMAK: Opin näytetyö. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2012112215992>
- Honkasalo, Veronika 2001. ”Nyt mä oon suomalainen...varmaan” Nuoret maahanmuuttajat, etnisyys ja rasismi. Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto, Humanistinen tiedekunta
- Honkasalo & Suurpää, Leena 2009. Tutkijoiden kiistellyt roolit rasismien ja nuorten tutkimuksessa. Teoksessa: Keskinen, Suvi & Rastas, Anna & Tuori, Salla (toim.) En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä. 145–155
- Jyväskylän yliopisto 2014. Piilo-opetussuunnitelma. Viitattu 5.5.2014. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/mit/tietotekniikan-opetuksen-perusteet/oppimisen-tukeminen/piilo-opetussuunnitelma>
- Kanninen, Satu & Markkula Heli 2011. R-sanakirja. Kirja rasismista ja siihen puuttumisesta. Viitattu 3.5.2014. <http://pelastakaalapset-fi-bin.directo.fi/@Bin/8669cc21f385d4d8a32ba3284593f625/1399103278/application/pdf/638074/R-sana%20-kirja%20rasismista%20ja%20siihen%20puuttumisesta.pdf>
- Kepa ry 2014. Globaalikasvatusverkosto. Viitattu 5.5.2014. <http://www.gloaalikasvatus.fi/verkosto>
- Keskinen, Suvi & Rastas, Anna & Tuori, Salla (toim.) 2009. En ole rasismi, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä. Tampere: Vastapaino & Nuorisotutkimusverkosto

- Keskisalo, Anne-Mari 2001. "Puhu homo suomee!" Suomalais- ja maahanmuuttajanuoret kansainvälisessä luokassa. Teoksessa Puuronen, Vesa (toim.). Valkoisen vallan lähettiläät. Rasismin arki ja arjen rasismi. Tampere: Vastapaino, 173-207.
- Kivijärvi, Antti & Honkasalo, Veronika 2010. Monikulttuuristen nuorten ja nuorisotyöntekijöiden tulkintoja rasismista. Teoksessa: Martikainen, Tuomas & Haikkola, Lotta. Maahanmuutto ja sukupolvet. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 106. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 257-272.
- Kivijärvi, Antti 2013. Luento "Rasismi nuorten ryhmäilmionä – Miten tunnistaa, tarttua ja puuttua?" 13.12.2013. Helsinki: Rauhankasvatusinstituutti.
- Kokoomusnuoret 2013. Tavoiteohjelma 2014. Asiakirja 13. Viitattu 28.1.2014.
http://www.kokoomusnuoret.fi/wp-content/uploads/TAVO_2014.pdf
- Koponen, Riitta-Liisa 2013. Miksi koulussa on vaikea käsitellä rasismia? Teoksessa: Souto, Anne-Mari & Rannikko, Anni & Sotkasiira, Tiina & Harinen, Päivi (toim.) Rasismista saa puhua. Tampere: Meille saa tulla -kampanja, 33-35.
- Lampinen, Johanna 2009. Ihmisoikeuden kasvattajan toiminnan arvopohjana. Teoksessa: Lampinen, Johanna & Melén-Paaso, Monica (toim.) Tulevaisuus meissä – Puheenvuoroja vastuullisuuteen kasvamisesta. Opetusministeriön julkaisuja 2009:40, 71-74
- Liebkind, Karmela 2006. Monikulttuurisuus on tulevaisuutta. Teoksessa: Liebkind, Karmela (toim.). Monikulttuurinen Suomi. 3. painos. Helsinki: Gaudeamus, 171-182.
- Lskl 2013. Lastensuojelun keskusliitto. Lausunto 2013. Rasismin ja syrjinnän ehkäisy lähtee kasvatuksesta. Viitattu 21.3.2014.
http://www.lskl.fi/vaikuttaa/lausunnot/2013/rasismin_ja_syrjinnan_ehkaisy_lahtee_kasvatuksesta.2969.news
- Maastricht global education declaration 2004. Viitattu 5.5.2014
<http://www.coe.int/t/dg4/nscentre/ge/GE-Guidelines/GEgs-app1.pdf>
- Melén-Paaso, Monica & Kaivola, Taina & Rohweder, Liisa 2009. Kansainvälisyyskasvatuksesta globaalikasvatukseen. Teoksessa: Lampinen, Johanna & Melén-Paaso, Monica (toim.) Tulevaisuus meissä – Puheenvuoroja vastuullisuuteen kasvamisesta. Opetusministeriön julkaisuja 2009:40, 18-27.
- Opetusministeriö 2007. Opettajankoulutus 2020. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:44. Viitattu 5.5.2014. Opetusministeriö: Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto
<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/tr44.pdf?lang=fi>
- OPH 2003. Lukion opetussuunnitelman perusteet (LOPS). Vammala: Opetushallitus. Viitattu 5.5.2014.
http://www.oph.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/oph/embeds/ophwwwstructure/47345_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2003.pdf
- OPH2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (POPS). Vammala: Opetushallitus. Viitattu 5.5.2014.
http://www.oph.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/oph/embeds/ophwwwstructure/139848_pops_web.pdf

- OPH 2014a. Taustatietoa kommentoijalle (OPS 2016) Viitattu 5.5.2014.
http://www.oph.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/oph/embeds/ophwwwstructure/156857_ops_taustatietoa_kommentoijalle.pdf
- OPH 2014b. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (luonnos 15.4.2014). Viitattu 5.5.2014.
http://www.oph.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/oph/embeds/ophwwwstructure/156870_perusopetus_perusteluonnos_luvut_1_12.pdf
- Perho, Sini 2010. Rasistisuus nuorten yhteisöissä. Tutkimus vuosituhaten vaihteen joensuusta. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisu 103. Helsinki: Nuorisotutkimusseura
- Poutiainen, Tuulikki 2013. Jokapäiväinen huuto. Teoksessa: Harinen, Päivi & Rannikko, Anni & Sotkasiira, Tiina & Souto, Anne-Mari (toim.) Rasismista saa puhua. Tampere: Meille saa tulla -kampanja, 13–14.
- Puuronen, Vesa 2011. Rasistinen Suomi. Gaudeamus. Helsinki: Helsinki University Press Oy. Yliopistokustannus
- Raittila, Pentti 2009. Journalismien maahanmuuttokeskustelu: hymistelyä, kriittisyyttä vai rasismien tukemista? Teoksessa: Keskinen, Suvi & Rastas, Anna & Tuori, Salla (toim.) En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä. Tampere: Vastapaino & Nuorisotutkimusverkosto, 67–75.
- Rastas, Anna 2005. Rasismi – oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia. Teoksessa Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.) Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino, 69–116.
- Rastas, Anna 2007. Rasismi lasten ja nuorten arjessa. Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 78. Tampere: Tampere University Press.
- Rastas, Anna 2009. Rasismien kiistäminen suomalaisessa maahanmuuttokeskustelussa. Teoksessa Keskinen, Suvi & Rastas, Anna & Tuori, Salla (toim.) En ole rasismi, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä. Tampere: Vastapaino & Nuorisotutkimusverkosto, 47–64.
- Räsänen, Rauni 2009. Opettajat sillanrakentajina ja globaalien vastuun muutosagentteina. Teoksessa: Lampinen, Johanna & Melén-Paaso, Monica (toim.) Tulevaisuus meissä – Puheenvuoroja vastuullisuuteen kasvamisesta. Opetusministeriön julkaisuja 2009:40, 29–41.
- Saarikoski, Atlas & Kovero, Solja 2013. Älä olet! Normit nurin! Normikriittinen käsikirja yhdenvertaisuudesta, syrjinnän vastustamisesta ja vapaudesta olla oma itsensä. Seta-julkaisuja 22. Helsinki: Seta ry.
- Sisäministeriö 2014. Ministeriön oikeusyksikkö. Yhdenvertaisuus etusijalle –hanke. Viitattu 5.5.2014. <http://www.yhdenvertaisuus.fi/yhdenvertaisuus/>
- Sotkasiira, Tiina 2013. Rasismi on rumaa. Teoksessa: Souto, Anne-Mari & Rannikko, Anni & Sotkasiira, Tiina & Harinen, Päivi (toim.) Rasismista saa puhua. Tampere: Meille saa tulla -kampanja, 15–21.
- Souto, Anne-Mari 2011. Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 110. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto

- Souto, Anne-Mari 2013. Pelko ja rasismi koulussa. Artikkel. Kasvatus. 44. vuosiker-
ta. Monikulttuurisuus teemanumero. Jyväskylä: Kasvatustieteiden tutkimuslaitos,
323–329
- Souto, Anne-Mari & Rannikko, Anni & Sotkasiira, Tiina & Harinen, Päivi (toim.) 2013.
Rasismista saa puhua. Tampere: Meille saa tulla –kampanja
- Talib, Mirja-Tytti 2002. Monikulttuurinen koulu. Haaste ja mahdollisuus. Helsinki: Kir-
japaja Oy
- Törmä, Sirpa 2003a. Opettaja arvojen rakentajana ja oppimiskokemusten tulkitsijana.
Teoksessa: Vuorikoski, Marjo & Törmä, Sirpa & Viskari, Sinikka (toim.). Opettajan
vaiettu valta. Tampere: Vastapaino, 103-107.
- Törmä, Sirpa 2003b. Piilo-opetussuunnitelman jäljillä. Teoksessa: Vuorikoski, Marjo
& Törmä, Sirpa & Viskari, Sinikka (toim.). Opettajan vaiettu valta. Tampere: Vasta-
paino, 109–130.
- Yhdenvertaisuuslaki 2004. 20.1.2004/21. 1§ ja 4§. Viitattu 5.5.2014.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040021>
- Virta, Arja 2008. Kenen historiaa monikulttuurisessa koulussa. Kasvatusalan tutkimuk-
sia 39. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura
- Viskari, Sinikka 2003. Pedagogisen rakkauden mahdollisuus. Teoksessa: Vuorikoski,
Marjo & Törmä, Sirpa & Viskari, Sinikka. Opettajan vaiettu valta. Tampere: Vasta-
paino, 155–180.
- Vuorikoski, Marjo 2003. Opettajan yhteiskunnallinen valta ja vastuu. Teoksessa: Vuo-
rikoski, Marjo & Törmä, Sirpa & Viskari, Sinikka. Opettajan vaiettu valta. Tampere:
Vastapaino, 17–53.
- Vuorikoski, Marjo & Törmä, Sirpa & Viskari, Sinikka (toim.) 2003. Opettajan vaiettu
valta. Tampere: Vastapaino

LIITTEET

LIITE 1: Haastattelupyyntö

Hei!

Olen Tuuli Rauvala, neljännen vuoden yhteisöpedagogiopiskelija Humakista. Teen opinnäytetyötäni Rauhankasvatusinstituutille liittyen RKL:n uuteen rasismien- ja antisemitismien vastaiseen oppimateriaaliin ja yleisesti rasisminvastaiseen toimintaan koulussa. Kyseinen oppimateriaali on julkaistu tämän vuoden alussa ja olette saamani tiedon mukaan osallistuneet oppimateriaalia käsittelevään "Ennakkoluuloja - minullako?"-koulutukseen Turussa 5.10.2013. Oppimateriaali löytyy myös RKL:n nettisivuilta pdf-muodossa.

[\(http://www.rauhankasvatus.fi/opettajille/oppimateriaalit/rasisminvastainen-oppimateriaali/\)](http://www.rauhankasvatus.fi/opettajille/oppimateriaalit/rasisminvastainen-oppimateriaali/)

Tällä hetkellä **etsin opinnäytetyöhöni haastateltavia opettajia ja kasvattajia, jotka ovat käyttäneet kyseistä oppimateriaalia osana opetustaan**. Opinnäytetyöni tavoitteena on selvittää mitä mieltä opettajat ovat olleet uudesta materiaalista sekä kartoittaa miten opettajat/kasvattajat kokevat rasismien käsittelyn koulussa. Pyrin haastattelun kautta selvittämään myös millaista tukea opettajat toivoisivat rasismien käsittelyyn kouluissa. Opinnäytetyön avulla saatua tietoa tullaan käyttämään Rauhankasvatusinstituutin toiminnan kehittämiseen ja opettajien tukemisen parantamiseen.

Mikäli olette kiinnostuneita aiheesta tai tiedätte opettajia, jotka ovat käyttäneet oppimateriaalia osana opetustaan, **olettehan minuun mahdollisimman pian yhteydessä**. Haastattelut toimivat opinnäytetyöni aineistona ja ne tapahtuvat kasvokkain yksilö- tai sähköpostihaastatteluna mieluiten heti tammikuun 2014 aikana. Haastatteluun menee aikaa arvioilta noin 45 min.

Toivoisin pikaista yhteydenottoa myös siinä tapauksessa, että ette ole käyttäneet materiaalia. Näin tiedän, että olette nähneet tämän viestin.

Kiitos jo etukäteen.

Ystävällisin yhteistyöterveisin,

Tuuli Rauvala

+358 50 542 7208

tuuli.rauvala@gmail.com

Rauhankasvatusinstituutti ry / Humanistinen ammattikorkeakoulu HUMAK

LIITE 2: Haastattelurunko

Haastattelukysymysrunko

/ opinnäytetyö Tuuli Rauvala

TAUSTA

1. Kuka olet?
2. Mitä ainetta opetat?
3. Oletko yläkoulun vai toisen asteen opettaja?
4. Miten sait tietää oppimateriaalista?
 - a. Jos olet osallistunut RKI:n koulutukseen, millä tavalla koulutuksesta oli hyötyä?

MATERIAALI

5. Montako kertaa olet käyttänyt oppimateriaalia?
6. Mitä osioita olet käsitellyt? Oletko käsitellyt molempia vihkoja?
7. Miten olet käyttänyt materiaalia?
8. Mitä hyvää/hyödyllistä oppimateriaalissa on?
9. Mitä huonoa/vähemmän hyödyllistä?
10. Onko jotain jäänyt puuttumaan? Kaipaisitko johonkin tarkennusta?
11. Mitä aiheen käsittely on herättänyt oppilaissa? (materiaalin käsittelyn aikana, entä sen jälkeen)
- / TAI
12. Mitkä asiat ovat vaikuttaneet siihen, ettet ole käyttänyt materiaalia?
13. Ensivaikutelmasi materiaalista?

RASISMINVASTAISUUS KOULUSSA/ OPETTAJAN TYÖSSÄ

14. Onko koulussasi mielestäsi rasismia? Miten olet päätynyt tähän johtopäätökseen?
 - a. Oletko joutunut puuttumaan rasismiin?
15. Mitä haasteita koet rasismin käsittelyssä koulussa/ oman oppiaineesi kohdalla?
16. Miten itse toivoisit, että rasismia käsiteltäisiin? (Mikä olisi itsellesi paras/helpoin/toimivin/kiinnostavin tapa käsitellä aihetta?) Millä tavalla rasismin käsittelyn saisi mielestäsi parhaiten ”integroiduttua” omaan opetukseen ja opettajan työhön?
17. Miten koet oman roolisi/vastuun rasismin käsittelijänä?

JÄRJESTÖJEN JA KOULUN ROOLI/TUKI

18. Millaista tukea olet saanut rasismin käsittelyyn koulussa?
19. Millaista tukea toivoisit rasisminvastaisen työn toteuttamiseen koulussa?

VAPAA SANA

Mitä haluaisit vielä sanoa aiheeseen liittyen?